

Adatok a Nagybánya környékén álló XVIII. századi görögkatolikus kőtemplomok történetéhez

Terdik Szilveszter

Istvánovits Eszternek baráti köszöntéssel

Nagybányán (Baia Mare) és a szomszédos Felsőbányán (Baia Sprie) a XVIII. század utolsó negyedében indult meg a görögkatolikus egyház intézményeinek intenzívebb kiépülése. Míg a környező falvakban már régóta jelentős román népesség élt jól kiépített parókihálózattal, addig a két szabad királyi városba telepedő román lakosság egyházi életének szervezése elég lassan haladt, mivel egyrészt a városi magisztrátusok, másrészt a latin egyház képviselői igyekeztek mérsékelni a növekedő létszámmal együtt járó fejlődést. Előbbiek nehezen szánták rá magukat a templom, parókia és kántorlak/iskola számára szükséges, megfelelő telkek kihasítására és a meginduló építkezések támogatására, utóbbiak pedig inkább ragaszkodtak az akkoriban még néhány helyen meglévő közös templomhasználathoz, hiszen a magyar és német katolikus közösségeknek nem jött rosszul, hogy a létszámfölényben lévő, bár anyagilag kevésbé tehetős románoknak is hozzá kellett járulniuk a latin templomok-iskolák fenntartásához.¹

A XVIII. század végén a munkácsi görögkatolikus püspökség Szatmár vármegye területén fekvő tíz esperessége közül kettő működött Nagybánya környékén: az egyiket nagybányának, a másikat felsőbányának nevezték. Előbbihez tizenkét parókia és öt filia, utóbbihoz nyolc parókia és egy filia tartozott (BENDÁSZ–KOI 1994. 80–81.).² Ez a régió, amely Máramarossal és Erdéllyel volt határos, a XX. században bekövetkezett határmódosítások, majd az átszervezett román közigazgatásnak köszönhetően Máramaros megye része lett, aminek következtében a román tudományosság egy része – és a laikus közönség is – napjainkban alapvetően a máramarosi regionális kulturális örökség részének tekinti az itt található (egykori) görögkatolikus emlékanyagot.³

Ebben a tanulmányában azt szeretném érzékeltetni, hogy a XVIII. század végére a bányaműveléssel is foglalkozó városi közegnek köszönhetően egy sajátos, helyi jegyeket is felmutató görögkatolikus emlékanyag született, amelynek izgalmas példái a két esperesi kerületben álló kőtemplomok (Nagybánya – ma már nem létezik –, Felsőbánya, Györkefalva/Cetățele, Giródtótfalu/Tăuții de Sus) (1–5. kép). Ezek az épületek nem hasonlítanak a Szatmár vármegye többi részén már a XVIII. század közepére növekvő számú, szilárd anyagból épített görögkatolikus templomhoz,

¹ A tanulmány az MTA Isabel és Alfred Bader Művészettörténeti Kutatási Támogatás és az MTA-SzAGkHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport 96236. sz. projektje keretében valósult meg. Angol nyelvű változata: TERDIK 2018. A jelenségről a nagybányai parókia alapítása kapcsán értekezett: GHITTA 2003.

² 1806-ban hasonló volt a helyzet, annyi különbséggel, hogy a nagybányai kerületben eggyel kevesebb, a felsőbányaiban eggyel több parókia lett (UDVARI 1990. 126.).

³ Máramarosi falvakként beszél az itt tárgyalt településekről például: PORUMB 1998., PORUMB 2003., MAN 2005.



1. kép

Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom délnyugatról
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 1

Baia Sprie, the former Greek Catholic church, south-west view
(photo by Gellért Áment, 2017)



2. kép

Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom északkeletről
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 2

Baia Sprie, the former Greek Catholic church, north-east view
(photo by Gellért Áment, 2017)



3. kép

Győrkefalva, egykori görögkatolikus templom déli homlokzata
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 3

Cetățele, the south façade of the former Greek Catholic church
(photo by Gellért Áment, 2017)

amelyek többsége inkább a munkácsi egyházmegye más területein elterjedté váló, ún. kliroszos – a hajó két oldalán oldalapszisokkal bővített – típust követik.⁴ Az itt bemutatott kőtemplomok természetesen különböznek a fatemplomoktól is, bár – amint látni fogjuk – különösen a tetőszerkezetük építése során nem akarnak vagy nem tudnak elszakadni a fatemplomokra jellemző megoldásoktól.

⁴ Több esetben középkori templomokat vettek át: TERDIK 2010., TERDIK 2012., TERDIK 2014A. A saját építésű görögkatolikus templomok formai jellemzőiről lásd: TERDIK 2007., TERDIK 2013. A munkácsi egyházmegye templomterveiből érdekes változatást közöl: LIŠKA–GOJDIČ 2015. 22–86., illetve I–XXI. Erdélyben is az 1790-es években indult meg a nagyobb városokban az új görögkatolikus templomok építése. Ezek reprezentatívabbak a most tárgyalt templomoknál, de egyszerűbbek, mint a munkácsi egyházmegye hasonló emlékei (Rus 2013. 167–168.).

4. kép

Györkefalva, egykori görögkatolikus templom nyugati homlokzata (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 4

Cetățele, the west façade of the former Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)

A szóban forgó három templom jellemzője a kis – a fatemplomokhoz képest azonban nagynak számító – alapterület, egyszerű, téglalapformát követő, osztatlan hajó, félkörívesen záródó szentély. Az épületek egyszerű megformálásúak, szinte minden bonyolultabb építészeti részletet nélkülöznek. A szerény alapterületet és egyszerű formai megoldásokat időnként azonban monumentális tetőzettel ellensúlyozzák: Györkefálván a fedélszék templomok esetében nagyon ritka, manzárdos, amelynek nyugati végén monumentális méretű sisakkal bíró torony emelkedik (3–4. kép); Giródtótfaluban pedig kőből épült toronyra ül fagalériás, négyfiatornyos, hatalmas sisak (5. kép).

A tanulmány első részében a szóban forgó templomok építéstörténetére vonatkozó adatokat pontosítom a munkácsi egyházmegye egykori levéltárában az utóbbi években előkerült források alapján. A második részben két ikonosztáziont elemzek, megpróbálva művészettörténeti jelentőségüket is felvázolni mind a szűkebb régió, mind az egykori munkácsi egyházmegye vonatkozásában.

Nagybánya, az egykori Istenszülő elszenderülése
görögkatolikus templom

A két esperesi területben először Nagybányán építhettek a görögkatolikusok szilárd anyagból templomot. A parókia XVIII. századi történetére vonatkozó forrásokat a szegény katolikus egyházi közösségek támogatására 1731-ben létrehozott állami pénzalap, a *Cassa Parochorum* levéltári anyagából részlegesen közölték (HENSZLMANN 1973. 60–63.), ugyanezen források alapján az alapítástörténetet Ovidiu Ghitta alaposan fel is dolgozta (GHITTA 2003.).

Az 1761-ben Szatmárt is elérő, Erdélyből induló antiunionista mozgalom hatására vetette fel Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök (1742–1767), hogy az egyházi unió védelmében Nagybányán is alapítsanak görögkatolikus iskolát. Felvetését a Helytartótanács vizsgálta, az ügyben a következő évben megkeresték a városi magisztrátust, amely nem zárkózott el. A városi előjáróknak ezzel kapcsolatos egyik leveléből kiderül, hogy ebben az időben a románoknak nem volt temploma Nagybányán, szertartásaikat a római katolikus plébániatemplom



5. kép

Giródtótfalu, görögkatolikus templom délkeletről (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 5

Tăuții de Sus, Greek Catholic church, south-east view (photo by Gellért Áment, 2017)

egyik szélső kápolnájában végezték. A magisztrátus csak a falakon kívüli telek biztosítását tartotta elképzelhetőnek a görögkatolikusok számára (GHITTA 2003. 305.). A következő években Olsavszky püspök kérésekkel ostromolta a magisztrátust, mivel ő a falakon belül szerette volna a templom, az iskola és a parókia számára szükséges telek kihasítását elérni. 1765-ben Eszterházy Károly egri püspök (1761–1799) is megnyilatkozott az ügyben: ellenezte a saját unitus iskola alapítását, hiszen a közelben voltak egyházi iskolák (Nagybányán jezsuita, Máramarosszigeten piarista gimnázium). Eszterházy arra is felhívta a figyelmet, hogy Olsavszky a templomépítés kérvényezésével túllépte jogkörét, ugyanis a görögkatolikusok 1718-tól kezdve csak az egri püspök engedélyével alapíthattak új parókiát és építhettek templomot. Véleménye szerint a bányai unitus közösség amúgy sem volna képes fenntartani egy saját templomot. Mária Terézia királynő közbelépésére aztán 1768-ban mégis megtörtént a telek kijelölése, amelyen Bacsinszky András szabolcsi és szatmári főesperes is részt vett (GHITTA 2003. 306–307.).

Bacsinszky 1774-ben már püspökként próbálkozott azzal, hogy a jezsuiták egy telkét megszerezze a közösség számára. Ennek kapcsán élénk levelezés folyt a város és a Helytartótanács között. Nagybánya városa valóban kijelölt egy telket templomépítés céljára – amint Iváskó Demeter szatmári főesperes 1774-es leveléből kiderül –, amelyen el is kezdtek építkezni, de a telek csak a templom és temető számára tűnt elegendőnek, a parókia és a kántorház számára már nem.⁵ Az ügy kapcsán Berényi Sándor nagybányai római katolikus plébános 1774 végén kelt jelentéséből pontosabb részletek derülnek ki. Berényi írja, hogy a latin és görög parókus kérésére a város királyi engedéllyel kijelölt egy telket a görögkatolikusok számára. Úgy döntöttek, hogy iskolát nem, csak templomot és parókiát fognak rá építeni. A templom építése már megkezdődött, a falak felhúzásáról Jekkel Antal építőmesterrel 600 forintban állapodtak meg. Körülbelül a munkák feléig jutottak, két éve azonban megszakadt az építkezés. Ezért fordult a közösség a városi magisztrátushoz segítséget kérve, hogy azokon, akik a közösségből különböző összegek fizetését korábban vállalták, most behajthassák vállalkásukat (HENSZLMANN 1973. 60–61., GHITTA 2003. 307.). A következő év elején a Helytartótanács sürgetésére a város elkészítette a maga beszámolóját. Ebből kiderül, hogy 1768-ban a királynő kérésére valóban kijelöltek egy telket a pénzverde szomszédságában a görögkatolikusok számára. Hamar megindult itt kőből az új templom építése, de több mint három éve abbamaradt, mivel a közösség nem bírta folytatni a munkát. A város saját erőből ezt nem akarta folytatni, a munkácsi püspök által kért egykori jezsuita tulajdonban álló telket sem akarta átadni, mivel azt a latin plébános már használta (HENSZLMANN 1973. 61–62.). A királynő 1775 júniusában utasította a Helytartótanácsot az ügyben, hogy a munkácsi püspök bevonásával vizsgálják meg: valóban szükséges-e Nagy- és Felsőbányán egyaránt templomot, parókiát, iskolát építeni. Ha a püspök csak az egyik város mellett döntene, jelezze, melyiket választotta. Amíg megoldás nem születik, Felsőbányán újra a latin templomban végezzék a szertartásokat, a Naisch-féle házat adják át paplaknak. Felszólítja a püspököt, hogy az új épületek mesterekkel elkészített terveit terjessze majd fel. Nagybányán az egykori jezsuita telek átadása így nem volt időszerű (HENSZLMANN 1973. 62–63., GHITTA 2003. 307–310.).⁶

A görögkatolikus viszonylatban jó forrásadottságok ellenére magáról a nagybányai templomépületről nagyon keveset tudunk. Bacsinszky püspök pontos reakcióit nem ismerjük, csak sejtjük, hogy Nagybánya mellett döntött. A helytörténeti irodalom 1771-et jelölte meg a templom

⁵ A levél összefoglalója: HENSZLMANN 1973. 60.

⁶ Az ügy iratai Bécsben is megvannak: Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Wien, NHK, Kamerale Ungarn, Akten 2334. (Fasc. 33.3.) 1775. No 63. fol. 81–92. A *Cassa Parochorum* anyagában 1775-ből fennmaradt a Nagybányán és külvárosaiban élő görögkatolikus hívek összeírása, ekkor 579 hívó élt itt. Kiadta: GHITTA 2003. 311–315.

építése kezdetének (BOROVSKY 1902. 215.), ami – ahogyan láttuk – egybecseng a forrásokból kibontakozó adatokkal, bár Iváskó esperes tévesen a telekátadást is ekkorra datálta. Újabban került elő a közösség 1789-ben a munkácsi püspöknek címzett levele, amelyben a parókia építéséhez kérnek támogatást (Függelék 2.). A levél elején azt írják, hogy a templom építését 1769-ben kezdték, és 1775-ben fejezték be. Akkoriban Magyar György volt a pap, aki saját házat engedte át parókia céljára. Az 1784/1785-ös összeírásban Nagybányán parókia nem szerepel, de 1787-ben kőépületként említik az itteni templomot,⁷ ami arra utal, hogy már használhatták. A jóval későbbi kiadású sematizmusok szerint a parókiát 1780-ban alapították, a templom építési dátumaként 1802-t adják meg (SCHEMATISMUS 1900. 222., SCHEMATISMUS 1903. 201.), ami a korábbi adatok fényében inkább a teljes befejezés vagy ünnepélyes felszentelés időpontja lehetett.

Az egykori barokk templom formájáról nem tudunk semmit, feltehetően kis alapterületű, kőből falazott, talán fából készült homlokzati tornyos, egyszerű épület volt. A közösség jelentős létszáma miatt a XX. század elején bontották le, helyette egy monumentális, historizáló stílusú templomot emeltek, melynek építésére 1902-ben már gyűjtöttek,⁸ az alapkövét 1906 nyarán tették le.⁹ Az elkészült templomot 1909. november 21-én Fábián Péter szamosújvári kanonok szentelte fel. Terveit a budapesti Bálint Zoltán és Jámbor Lajos építész irodája készítette.¹⁰ Ez a templom az 1930-ban felállított új máramarosi görögkatolikus egyházmegye székesegyháza lett (SCHEMATISMUS 1936.), ami a közösség több mint másfél évszázaddal korábban kezdődő törekvéseinek nem várt megkoronázását jelentette.

Felsőbánya, az Istenszülő elszenderülése görögkatolikus (ma ortodox) templom

A város első monográfusa, Szmik Antal (†1927) – aki bányamérnökként nagyszerű néprajzi anyagot gyűjtött a környéken (FEJŐS 2006.) – csak nagyon vázlatosan foglalta össze a helyi görögkatolikusok történetét. A parókia pontos alapítási évét nem ismerte, megjegyzi, hogy a XVIII. század elején még nem volt. Úgy tudja, hogy a század második felében a jelenlegi parókia helyén állt az „imaházuk”. A közösség mostani „egyszerű fatemploma (sic!) 1793-ban épült s ez év augusztus hó 27-én szenteltetett fel. E templom sem építészeti szempontból, sem belső berendezésénél fogva különös érdeklődést nem bír, mint az összes keleti egyházaknál, úgy itt is az ikonosztácion érdekes munka, csinos képekkel és faragványokkal díszítve s az előírt stílust lehetőleg szigorúan betartva.” (SZMIK 1906. 251–252.) Szmik nem adja meg, honnan veszi adatait, melyeket részben alátámasztanak a levéltári források.

A felsőbányai görögkatolikus közösség történetére vonatkozó forrásokat a *Cassa Parochorum* iratai között találunk, a már idézett nagybányai ügy részeként. Berényi Sándor kanonok írja, hogy Felsőbányán a görögkatolikusoknak ekkor (1774) tágas temetőjük van, amely mellett néhai Naisch (Nejzl) Krisztián telkét akarják megvenni templomépítés céljára, amit a közösség szegénysége miatt egyelőre nem tudtak megtenni. Azt is írja, hogy 1774. augusztus 15-ig ők is a latin templomba jártak, de ekkortól a kiszemelt telek melletti Naisch-féle házat kezdték kápolnaként használni, amely a kanonok szerint inkább parókiának volna jó, a papjuk egy kunyhóban szorong. A helyi görögkatolikus papnak 1768-tól kezdve évi 200 forintot kellett volna kapnia a magisztrátustól,

⁷ MNL OL C 104, 55. kötet, p. 323–324. Ekkorra a hívek száma is megduplázódott. Utal rá: GHITTA 2003. 311.

⁸ Nagybánya és Vidéke 28: 2. 1902. 3.

⁹ «Forrongás egy gör. kat. egyházközségben.» *Budapesti Hírlap* 26: 297. 1906. 9.

¹⁰ Nagybánya és Vidéke 35: 48. 1909. 3. A korábbi templom ikonosztáza, amelyet Mezey József 1851-ben festett, állítólag Kékesoroszfaluba (Rus) került: https://www.welcometoromania.ro/DN18b/DN18b_Rus_Biserica_de_zid_r.htm (letöltve: 2018. VII. 12.) Ezt az adatot elfogadja Mezei József életművének legújabb feldolgozása is (NAGY 2018. 74–77.).

amelyet eddig nem vett fel, mivel nem tud németül. Berényi úgy vélte, hogy ha most visszamenőleg megkapná, akkor 1200 forint járna neki, amely elég volna a telek megvásárlására és az új templom építésére, amihez fölhasználhatják a latin templom újításából maradt követ is.¹¹

Amint láttuk, Felsőbánya ügyét Mária Terézia királynő Nagybányával együtt kezelte. 1775-ben választás elé állította Bacsinszky püspököt: egyelőre vagy az egyik, vagy a másik városban kezdjen el építkezni, mert a jelentések alapján nem érdemes mind a két helyen. Azt is elrendeli, hogy a felsőbányaiak a döntésig újra a latin templomba járjanak.

Források hiányában nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy Bacsinszky pontosan mit döntött, de az elszórt adatok alapján úgy tűnik, hogy inkább a már megkezdett nagybányai templom befejezésére koncentrált. Felsőbányán csak két évtized múlva kezdenek építkezni.

1798. október 28-án kelt Buday György felsőbányai esperes jelentése (Függelék 7.), amelyben az esperesi kerület szilárd anyagból épült templomait mutatja be. Részletesebben ír a felsőbányai templom építéséről is: a munkát ő kezdte meg 1793. június 1-jén, a kész épületet 1795. november 7-én (ónaptár szerint) áldotta meg Hajnal Tamás, munkácsi székesegyházi kanonok. Buday azt írja, hogy a templomot a közösség építette önerőből. Külön kiemeli azokat a személyeket, akik nagyobb összeggel járultak hozzá a munkához: Krisán István egykori főgondnok 1500 rajnai forinttal, aztán további, helybéli lakosok következnek, akik 100 forint alatti összegeket adtak.¹² Buday 1797. augusztus 4-én a munkácsi püspöknek címzett levelében arról ír, hogy a parókia épülete roppant elhanyagolt, az életveszély elhárítása érdekében kénytelen volt részben saját, részben a

templom építésére szánt összegből egy részt felhasználni a felújításhoz. Utóbbival kapcsolatban megjegyzi, hogy ahhoz az 500 rajnai forinthez nem nyúlt, amelyet néhai Krisán a templomra rendelt (Függelék 6.).

A felsőbányai templom lényegében ma is barokk kori formájában áll fenn (1–2. kép). Hajója téglalap alaprajzú, amelyhez keskenyebb, félkörívesen záródó szentély csatlakozik. A főbejárat kosárvízzel záródik, kőkerettel, melynek faragott zárókövének egy kereszttel díszített téglalap alakú elem két oldalán 1793-as évszám olvasható (6. kép). Néhány centiméterrel feljebb, a homlokzaton egy faragott keretű kőtáblát is elhelyeztek, amelynek egykori felirata már lekopott, vagy a vakolat rejti. A főhomlokzaton a karzat szintjére két kisméretű, téglalap alakú ablak nyílik. A hajót mindkét



6. kép

Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom főbejárata
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 6

Baia Sprie, the main entrance of the former
Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)

¹¹ Berényi Sándor nagybányai plébános, egri kanonok jelentését Eszterházy Károly egri püspök 1774. december 20-án mellékelte a Helytartótanácsnak (HENSZLMANN 1973. 60–61.).

¹² Krisánnal nem mindig volt felhőtlen a parókus viszonya. Buday 1796-ban a munkácsi püspökhöz írt leveléből az derül ki, hogy a gondnok följelentette őt a püspöknél, mivel a pap lova és borja a templom kertjében legelt. A pap megmagyarázza ennek okait a püspöknek. Azt is jelzi, hogy Krisán azt akarta nála elérni, hogy a felajánlott nagyobb pénzösszeg fejében heti három szent liturgiát az ő szándékára mutasson be. Buday jelezte neki, hogy ez csak akkor volna lehetséges, ha megélhetéséhez nem volna szükséges mezőgazdasági munkát is végeznie. (Lásd: Függelék 4.)

7. kép

Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom toronykeresztje
(a szerző felvétele, 2017)

Fig. 7

Baia Sprie, the steeple cross of the former Greek Catholic church
(photo by the author, 2017)

oldalán két-két téglalap formájú ablak világítja meg, ugyanilyenekből van kettő a szentélyben is. Az ablakokat szalagkeret övezi, a felső vízszintes oldalon rozettával díszített zárókővel. A szentély középtengelyében egy ovális ablak nyílik. A templomot zsindelezett nyeregtető fedí, a nyugati homlokzatnak nincs gádorfala, a fedélszéket függőleges zsindelezés zárja, amelyre fatorony ül, szép arányú kupolaformára applikált, hagymaidommal záródó sisakkal. A sisak csúcsára kovácsoltvas, feltehetően XVIII. századi keresztet helyeztek (7. kép). Érdekes motívuma, hogy a város és a közösség tagjainak bányásztevékenységére a keresztszár fölött megjelenő



8. kép

Boldogkőváralfa, görögkatolikus templom déli homlokzata
(a szerző felvétele, 2009)

Fig. 8

Boldogkőváralfa, the south façade of the Greek Catholic church
(photo by the author, 2009)

csákánymotívumok utalnak. A hajó kosárív metszetű, deszkázott dongaboltozattal fedett, a nyugati végen karzat emelkedik, amelynek faoszlopai a mennyezetig nyúlnak föl, mivel a torony statikai erősítésében is szerepük lehet. A szentély boltozott.

A templom építőmestereire vonatkozó adat eddig nem került elő. Feltehetően vagy Felső-, vagy Nagybánán dolgozó mestert kértek fel, aki esetleg kincstári megbízásban is állhatott. A felsőbányaihoz hasonló formájú templomok nem voltak ritkák a korszakban, az egyik legtakarékosabb típusnak számított.

Hasonló méretű, de igényesebb részletekkel bíró római katolikus templomot tervezett a nagyváradi Josef Hoffmann építőmester az 1770-es években a bihari Hegyközsátra (Cetariu), amelynek építése közel 4000 forintot emésztett volna fel. A mester egyébként a kisebb létszámú közösségek számára egy hasonló, de még kisebb méretű templom tervét is kidolgozta. Az utóbbihoz tartozó költségvetések alapján sejthető, hogy ennek a típusnak körülbelül 2000–2500 forintba



9. kép

Levelek, görögkatolikus templom
főhomlokzata (a szerző felvétele, 2005)

Fig. 9

Levelek, the main façade
of the Greek Catholic church
(photo by the author, 2005)

kerülhetett a megépítése.¹³ A felsőbányai parókus, Buday György által elősorolt adományok kb. 2000 forintot tesznek ki, amely az analógiák alapján akár elegendő is lehetett az új épület felhúzására.



10. kép

Levelek, görögkatolikus templom északkeletről
(a szerző felvétele, 2005)

Fig. 10

Levelek, Greek Catholic church, north-east view
(photo by the author, 2005)

Hoffmann hegyközcsatári templomára emlékeztető, de annál egyszerűbb részletmegoldásokkal bíró, kisebb alapterületű, fatornyos templomok a munkácsi egyházmegye területén is épültek a XVIII. század második felében: pl. az Abaúj vármegyei Boldogkőváralján 1752 és 1769 között (8. kép) vagy a Szabolcs vármegyei Leveleken, ahol 1776-ban tették le a templom alakövét, de csak 1797-ben szentelték fel (9–10. kép).¹⁴ Ezek tervezőjét, költségeit egyelőre nem ismerjük.

Nem került elő a felsőbányai templom tetőszerkezetét készítő ácsmesterre vonatkozó adat sem. Azonban a munkácsi egyházmegye levéltárában egy érdekes, nagyon hasonló terv bukkant fel (11. kép): ezt a máramarosi Gánya (a tervlapon: Gánits alakban írva, ma: Ганичі, UA) településen építendő görögkatolikus fatemplom számára készítette Mathias Stadler „királyi” ácspllér. A lapon a templom alaprajza, oldalnézete és keresztmetszete látható.¹⁵ A tervlaphoz részletes költségvetés tartozik, amelyet 1803. február 26-án Dombón (Дубове, UA) szignált a mester, ebből az is kiderül, hogy ez a gerendavázis fatemplom 3315 forintból és 20 krajcárból lett volna megépíthető.¹⁶ Számunkra most azért érdekes, mert a tervezett fatemplom tornya részleteiben is megegyezik a

¹³ Hegyközsatárról: TERDIK 2016. 20–22. 1. kép. A kisebb méretű templomokról: TERDIK 2016. 33–35. 9. kép.

¹⁴ A boldogkőváraljai templom a XIX. század elején leégett, fatornyát a XX. század második felében téglaeépítményre cserélték (TERDIK 2011. 30–31.).

¹⁵ A lap felirata: „Profill und Grund Rüs / Über die ney Erbauende Krüchisch / Katolische Kühren zu Kanits / Mathias Stadler mp. / Königl. Zimmer Pallier” (DAZO fond 151. opisz 6. no 1203. fol. 5.).

¹⁶ A költségvetés: DAZO fond 151. opisz 6. no 1203. fol. 6–9. Fatemplomépítésre vonatkozó költségvetést eddig egyet közöltek: 1782-ben a szintén máramarosi Verhovinában található Bükkőspatakon (Bukovec) Bárnits Iván ácsmester mindössze 240 rajnai forintért épített volna egy fatemplomot (berendezés nélkül) (BABOS 2004. 114–115.).



11. kép

Mathias Stadler: A gánicsi görögkatolikus fatemplom tervrajza, 1803
(Kárpátaljai Állami Levéltár / Державний архів Закарпатської області, Beregszász)

Fig. 11

Mathias Stadler, Plan of the Greek Catholic wooden church of Ganichi, 1803
(Transcarpathian County State Archive, Berehove)

felsőbányai templomával. További források hiányában messzemenő következtetéseket nem tudunk levonni, de feltételezhetjük, hogy akár Stadler ács is készíthette a felsőbányai kőtemplom tetőszerkezetét és sisakját néhány évvel korábban. Gányon végül 1810-ben épült fatemplom, de úgy tűnik, más tervek alapján.¹⁷ A Stadler aláírásában szereplő „királyi” jelző arra utalhat, hogy Dombón – amely kincstári birtok volt – az uradalom megbízásában állt, és azt sem zárhatjuk ki,

¹⁷ A fatemplom fotóját 1929-ben Vavroušek közölte, de az nem hasonlít a tervre, hanem hagyományos máramarosi templom (VAVROUŠEK 1929. ill. 225–226., SZIROHMAN 2000. 554–555. ill. 650.) A tervre nagyon hasonlít azonban a szintén máramarosi Szurdok (Strâmtura) fatemploma, amelynek az építési dátumaként 1772-öt szoktak megadni egy benne található ikonon lévő dátum alapján (1773. január 4.). A templomot 1800-ban Mihály festő festette ki (BRĂȚULESCU 1941. 83–85. 135. kép, BRATU 2015. 329., MAN 2005. 344–346). Az adatot megerősíti, hogy a parókia 1777-es összeírása során azt írják, hogy a fatemplomot 1667-ben Rozavlyából (Rozália / Rozavlea), a monostorból hozták, amelyet a közösség önerőből 1771-ben teljesen újjáépített romossága és a hívek létszáma miatt (VÉGHSEŐ ET ALII 2016b. 433.). Ezt a forrást ismeri és idézi, illetve a templom 1837-es és XIX. századi átalakítására utal: BABOȘ 2004. 198–199. A most közzétett tervlap és a szurdoki templom kapcsolatainak kérdése még további kutatásokat igényel.

hogy kapcsolatban volt a szomszédos vármegye területén lévő, adott esetben Felsőbányán működő kincstári birtokigazgatással is.

Felsőbányán a főhajó famennyezetét díszítő figurális festés,¹⁸ illetve az ikonosztázion az építkezés befejezéséhez képest hamar elkészülhetett. Utóbbival még részletesebben foglalkozunk.

Györkefalva, Szent Paraszkéva görögkatolikus (ma ortodox) templom

A település Felsőbányától délkeletre, a városhoz közel fekszik, a nagybányai kincstári uradalom része volt. Az 1741-es összeírás szerint fatemploma jó állapotú, többnyire el volt látva a megfelelő felszerelésekkel (VÉGHSEŐ–TERDIK–SIMON 2014. 404.). 1747-ben azt írják, hogy a fatemplom zsindellyel fedett (VÉGHSEŐ–TERDIK 2015. 199.). Az 1751-ben, Olsavszky püspök idején végzett vizitáció jegyzőkönyve szerint a templom fából épült, zsindellyel fedett, kis tornya volt. Az ikonosztázán „rég, jelentéktelen” alapképeket említenek, belül az egész oltár (értsd: szentély) festve volt, de nem lehetett tudni, hogy ki áldotta meg (ti. a templomot). Az antimenzion Bizánczy munkácsi püspök idejéből (1717–1732) származott, aki a parókust, Marozsán Jakabot is szentelte. A szükséges felszerelésekkel el volt látva (VÉGHSEŐ ET ALII 2015. 375.). 1775-ben a falu a nagybányai uradalom része, ekkor azt írják, hogy a templom igen szilárd, nagyon erős négyszögletes gerendákból épült, régi, romos, a tetején lévő tornyával együtt. Ekkor a templom felszerelésének hozzávetőleges leltárát is közlik. Megtudjuk, hogy az ikonosztáza csak kétajtós volt, négy alapképpel. A templom méretét a közösség létszámához viszonyítva tágasnak találták (VÉGHSEŐ ET ALII 2016A. 378.). Az 1784/85-ben zajló összeírás szerint a falu a nagybányai királyi uradalom része, fatemplomát réginek mondják, amely az összeomláshoz közeli állapotban volt (VÉGHSEŐ ET ALII 2017. 189.).

Buday György esperes leveleiből, illetve jelentéséből az új templom építésére vonatkozó több részlet kiderül (Függelék 4. és 7.). 1796-ban írt levelében arról tájékoztatja a munkácsi püspököt, hogy a templom gyakorlatilag elkészült, szeretnék, ha július 13-án (őnapár szerint) már felszentelnék, hogy használni lehessen. Kérésüket az is indokolja, hogy 1794-ben már eladták a régi templomot a plopisieknek (Nyárfás/Plopiș), akik siettetik a bontást (Függelék 4.). Ez arra utal, hogy addig a régi templomot használták, amíg az újat meg nem áldották. Buday 1798-as jelentéséből

tudható, hogy a templom alapkövét 1792. június 30-án Puskás Demeter helyi parókus idejében tették le, a kész templomot pedig 1796. július 5-én ő



12. kép

Györkefalva, évszám az egykori görögkatolikus templom főkapujának kőkeretén (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 12

Cetățele, date on the stone frame of the main gate of the former Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)

¹⁸ Középen a Szentháromság, a négy sarok felé az evangélisták – ezek vászonra festve –, a két hosszanti oldalon Jákob álma, Illés a tüzes szekéren, a nyugati végen pedig az Istenszülő mennybevétele kapott helyet.

áldotta meg a püspök engedélyével. A kiemelkedő jótevők közül öt személyt sorol fel, akik 140 és 30 rajnai forint közötti összeggel támogatták a munkát (Függelék 7.).

A györkefalvi templom a település szélén, kitűnően pozicionálva, egy domb peremén fekszik (3–4. kép). A téglalap alaprajzú hajót alig szűkebb, félköríves apszis zárja. Egyetlen, a nyugati homlokzatán nyíló bejárata kosáríves, kőkeretének középtengelyében egy rozetta fölé helyezett kereszt két oldalán 1794-es évszám olvasható (12. kép). A hajót négy, a szentélyt két egyforma, szegmensívvel záródó ablak világítja meg. A nyugati homlokzat elé egykor nyitott oldalú, kő előcsarnok épült. A templom külsején nincsenek vakolatdíszek, csupán egy nagyon visszafogott, az egész területen a lábazattól a tetőig tartó sávozás oldja a falsíkok unalmas simaságát. A hajó nyugati végében fakarzat emelkedik, dongaboltozatos, amint a szentély is boltozott. A templom berendezéséből az oltár és az ikonosztáz az épülettel közel egykorú, de a hajó falán korábbi – talán még a fatemplom ikonosztázához tartozó – ikonok is függnek. A templom tetőszerkezete különleges, manzárdos kialakítású, amelynek nyugati végén magas, hasábforma, négy fiatornyos gúlisíakkal ellátott fatorony ül. A harangok számára a szentélytől északkeletre egy harangtornyot emeltek.

Egyelőre sem az építő-, sem az ácsmesterre vonatkozó adat nem került elő. Az építőmester a különbségek ellenére akár a felsőbányaival is lehet azonos. A két templom bejáratának kőkerete nagyon hasonló, a kőfaragó feltehetően egyazon személy volt.

Ez a típusú manzárdos, monumentális tetőszerkezet feltehetően itt jelenik meg először a környéken. Templomok esetében a manzárdtetőnek praktikus szerepe nem nagyon lehet. Inkább esztétikai és a reprezentatív szempontok játszhattak szerepet a kiválasztásában. A magyarországi építészeti gyakorlatban a XVIII. század második felében a kastélyokon vált népszerűvé a manzárdtető, gyakran az épület középrizalitjának hangsúlyos elemeként, centrális alaprajzzal (ezt nevezték babilonnak), ugyanakkor közintézményeken, városi polgárházakon is szívesen alkalmazzák majd ezt a tetőformát (MOJZER 1971. 35–43.). Ritkán templomok tetőzetén is feltűnik: 1771-ben az ungvári vártemplom görögkatolikus székesegyházként való újjáépítéséhez készített tervein Joseph Simmeth építőmester a hajót és a szentélyt egy-egy ilyen manzárdos formájú tetőszerkezettel tette volna hangsúlyosabbá.¹⁹ Mindez arra utalhat, hogy a század végén a görögkatolikus templomokon is dolgozó ácsmesterek talán kamarai alkalmazásuk révén vagy inkább a kamarától, nemesektől kapott egyéni munkájuk során megfelelő tapasztalatokat szereztek ahhoz, hogy ezt a merész, a falusi közegben minden bizonnyal „forradalminak” ható tetőszerkezetet megépíthessék.

13. kép

Szamosújfalú, egykori görögkatolikus fatemplom nyugati homlokzata (a szerző felvétele, 2011)

Fig. 13

Buzești, the west façade of the former Greek Catholic wooden church (photo by the author, 2011)



¹⁹ A tervekről: TERDIK 2014B. 78–79. 91–93. kép. A Gödöllőhöz közeli máriabesnyői zarándoktemplomon meg is épült egy ilyen manzárdos tetőszerkezet 1769-ben (VARGA 2010. 64–66.).



Ez a reprezentatív megoldás más közösségeknek is megtetszett. Jelenlegi ismereteink szerint a fatemplomok közül a szintén Szatmár megyei Szamosújfalú (korábban: Oláhújfalú, ma: Buzești) Szent Mihály és Gábor főangyalok tiszteletére szentelt egykori görögkatolikus fatemplomának van a györkefalvihoz hasonló, manzárdos tetőszerkezete (13–15. kép).

A munkácsi egyházmegye 1751-es vizitációjának jegyzőkönyve szerint Szamosújfaluban szalmával fedett fatemplom állt, amely a szükséges képekkel úgy-ahogy el volt látva. A templomot a barlafalui (Borlești) esperes áldotta meg, az anti-

14. kép

Szamosújfalú, egykori görögkatolikus fatemplom déli homlokzata (a szerző felvétele, 2011)

Fig. 14

Buzești, the south façade of the former Greek Catholic wooden church (photo by the author, 2011)



15. kép

Szamosújfalú, egykori görögkatolikus fatemplom szentélye (a szerző felvétele, 2011)

Fig. 15

Buzești, the sanctuary of the former Greek Catholic wooden church (photo by the author, 2011)

menzionja Bizánczy püspök idejéből származott, és akkor még Szent Miklósnak volt szentelve (VÉGHSEŐ ET ALII 2015. 368.). 1775-ben azt írják, hogy a templom régi, összeomláshoz közeli állapotban van, három képpel (ti. ennyi alapképe lehetett az ikonosztáznak), felszerelése is nagyon szegényes (VÉGHSEŐ ET ALII 2016A. 291.). Az 1784–85-ben végzett összeírás szerint a fatemplom kényelmetlen, szalmával fedett, felszerelése hiányos (VÉGHSEŐ ET ALII 2017. 259.). Ezek alapján egyértelmű, hogy az épület jelenlegi fedélszékének mindenképp 1785 után kellett készülnie. A fatemplommal foglalkozó szakirodalomban rendszerint

a XVII. század végére datálják az épületet, és egy 1739 körüli átépítéssel számolnak, amire a templom homlokzatán található felirat utal.²⁰ Mások szerint a szamosújfalui templomot 1799-ben kezdték építeni, ami jobban megfelel az épület stílusjegyeinek.²¹ Persze ez nem zárja ki, hogy a

²⁰ Datálása: IURAȘCIUC–ȘAINELIC 1975. 202. Külső képe homlokzattal: IURAȘCIUC–ȘAINELIC 1975. Fig. 3.; a bejárati ajtó rajza: IURAȘCIUC–ȘAINELIC 1975. Fig. 18. Festéséről: IURAȘCIUC–ȘAINELIC 1975. 199–201. Porumb 1737-es évszámáról ír: PORUMB 1998. 67.

²¹ „Construită în anul 1799 (inscripție). Picturile interioare datează din sec. XIX. Această biserică este unica clădire de acest fel din Maramureș care păstrează modele ale arhitecturii baroce de lemn.” <http://lacasedecult.cimec.ro/RO/Documente/lemnBazaDate.htm> (letöltve: 2018. VII. 31.) A templomot nemrégiben restaurálták, 2015-ben szentelték fel újra: <http://www.graiul.ro/2015/08/26/biserica-din-buzesti-model-de-restaurare-si-punere-in-circuitul-turistic-religios/> (letöltve: 2018. VII. 31.)

16. kép

Kékesoroszfalu, görögkatolikus templom délkeletről
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 16

Rus, Greek Catholic church, south-east view
(photo by Gellért Áment, 2017)



boronafalak egy része ne származhatna a korábbi épületből. A tetőzet esetében azonban a XVIII. század végi datálás sokkal meggyőzőbbnek látszik. A manzárdos tetőforma még a XIX. század elején is előfordult templomokon: a Győrkefaluhoz közeli Kékesoroszfalu (Rus) 1815-ben épített kőtemplomának ilyen típusú tetőszerkezete van (16. kép).

A szamosújfalui fatemplomot nem csupán a tetőszerkezete kapcsolja Győrkefalvához, hanem a belsejében lévő, a női és férfi térrészt elválasztó boronafal íveibe helyezett, áttört, növényi ornamensekből ikonok köré komponált farács is (MAN 2005. 90–94.), amely sejtésem szerint stíluskritikai alapon a győrkefalvi és a felsőbányai ikonosztázt faragó mester munkájának tartható.

Giródtótfalu, Szent Péter és Pál görögkatolikus templom

Nagybánya és Felsőbánya között félúton fekszik Giródtótfalu. 1687-ben a nagybányai minoriták kapták meg birtokul, 1692-ben iktatták be őket, de rövid jezsuita, majd protestáns birtokos-intermezzót követően a Rákóczi-szabadságharc után szilárdult meg a tulajdonjuk. Ekkor elvették a reformátusoktól a még álló középkori templomot, amely mai napig fennáll (SZIRMAY 1809. 237., EMÖDI 2011.).

A munkácsi egyházmegye 1741-es összeírása szerint a helyi görögkatolikus közösséget Sztanka János adminisztrálta, saját templom helyben nem volt, a szertartásokat a minoriták kezén lévő latin templomban tartották. Ugyanő ugyanekkor a felsőbányai közösséget is ellátta. A szertartásokat saját liturgikus felszerelésükkel, könyvükkel végezték, de a közösségnek földje, egyéb javadalma egyáltalán nem volt. A pap ekkor helyben lakott, egy olyan házban, amelyet a minoriták szabad használatra átengedtek, egy megfelelő méretű kert is tartozott hozzá, de egyéb tartozékai nem voltak. Helyben 68, Felsőbányán 50 híve volt (VÉGHSEŐ–TERDIK–SIMON 2014. 396.). Az 1747-es összeírásban a település nem szerepel.²²

Fennmaradt 1749-ből a római katolikus plébánia magyar nyelvű összeírása, amelyben a görögkatolikusokra is kitérnek (Függelék 1.).²³ A leírás szerint a latinok és az unitusok kezdettől – ami alatt talán az 1711 utáni éveket kell érteni – együtt használták a templomot. A románok vagy két évtizeddel korábban ugyan saját fatemplomot építettek, de a minoriták arra hivatkozva, hogy tőlük nem kértek engedélyt, másrészt a kőtemplom nagyságára való tekintettel, meg attól is félvén, nehogy valami „ravasz” papjuk által az uniót elhagyják, az épülő templomot elbontatták, fáját elszállították. Ezek után a kőtemplomban a Pádúai Szent Antal-oltárt engedték át nekik használatra.

²² Ebben nem szerepel ez a falu (VÉGHSEŐ–TERDIK 2015.).

²³ Megköszönöm Emödi Tamásnak, hogy a jegyzőkönyv vonatkozó részeiről készült felvételeit önzetlenül a rendelkezésemre bocsátotta.

Azt is megengedték, hogy használják a templom harangjait: istentiszteleteikre a kisebbikkel, halottaiknak mind a kettővel harangozhattak. A szertartásaikat mindig reggel, a latinok előtt szokták elvégezni. Papjuk ekkor már nem volt helyben, ugyanis az, akit a minoriták a munkácsi püspökkel nőtlenül szenteltettek a közösség számára, pestisben meghalt (talán az 1741-ben említett Sztanka Jánosról lehet szó), így most a kisbányai pap látja el őket. Van tanítójuk és harangozójuk, akik azonban állandó jövedelemmel nem rendelkeznek. Ünnepeiket a saját naptáruk szerint megtartják. Amikor nincs pap, a tanító vezeti a hajnali szolgálatot. Az összeíró szerint ezek a románok hit dolgában sokkal műveltebbek, mint a szomszédos falvakban élő hittestvéreik. Szükség esetén még a latin paptól is felveszik a szentségeket, de amúgy templomba járni elég lusták. Az összeírás végén közlik a közösség birtokában lévő liturgikus tárgyak leltárát. Ezután következik a hívek név szerinti összeírása: ekkor 48 római katolikus felnőtt és 14 gyerek, 167 görögkatolikus felnőtt (gyónóképes) és 78 gyerek, illetve 51 református élt a faluban.

Az 1751-es görögkatolikus vizitáció jegyzőkönyve rövidebben ugyanazt ismétli, mint a két évvel korábbi. Ekkor a szakállasdombói (Dumbrăvița) parókus látta el a közösséget, 129 gyónóképes híve volt és 36 jövevény. Mindegyik évente egy máriást adott, amelynek harmada a kántort illette. A jegyzőkönyv megjegyzi, hogy a latin templomot használják, ahol egy „kapolna” át van engedve a számukra. Elkezdtek már egy templomot építeni, és nagyobb részt el is készültek, de a minorita atyák, akiké a település, nem engedték befejezni, azután a megkezdett munkát le kellett bontani. Megfeddték őket, majd pedig a latin templom számára szükséges dolgok (például az orgona) megvásárlásához kellett hozzájárulniuk, újra kellett csinálniuk a latin kántor házát is. A latin templomban nem lehet nyugodtan végezni a szertartásokat anélkül, hogy ne zavarná a latinok áhítatát (VÉGHSEŐ ET ALII 2015. 380–381.). Ebből már sejthető, hogy a közös templomhasználat nem volt annyira könnyű, mint amennyire a római katolikus források írják.

Giródtótfalu az 1775-ben végzett összeírásban nem szerepel (VÉGHSEŐ ET ALII 2016A.). 1777-ben Eszterházy Károly egri püspök idejében végeztek vizitációt a közösségben. Ekkor úgy tudták, hogy a templom már 1641 óta újra katolikus használatba került. Három oltára volt, kettő hordozható oltárkövel, amelyek közül az egyiket a görögkatolikus románok használatára engedtek át.²⁴ Az ő állapotukat firtató kérdéseknél csak annyit jegyeztek meg, hogy nincs saját külön templomuk, ők is a latin templomot használják.²⁵

Az 1785-ös parókiarendezés még Felsőújfalun (Satu Nou de Sus) filiájaként írja össze és megjegyzi, hogy templomuk nincs, a földesurak (ti. a minoriták) visszaautasították még a telek kihasítását is, de ennek okát csak ők ismerik – írják sejtelmesen (VÉGHSEŐ ET ALII 2017 171.).

A közösség 1789-ben magyar nyelvű kérvénnyel fordult a munkácsi püspökhöz (Függelék 3.), amelyben templomnak való telek kihasítását és arra új templom építésének engedélyezését szeretnék elérni. Kérelmüket nyolc pontba szedve indokolják: már sokszor kértek engedélyt, de eddig nem kaptak. 90 évvel (sic!) korábban őseik építettek egy templomot, már csak a zsindelezés hiányzott, amikor a minoriták elbontatták;²⁶ ezek után a latin templomot kellett használniuk, ahol

²⁴ „Respondeo ad Punctum Ium: Extat hic loci Ecclesia anno 1641 partim ex lapidibus quadratis, partim vero ex ordinariis aedificata quo authore erecta sit? ignoratur. Dedicata tamen est in honorem Decollationis Sti Joannis Baptistae. Consecrata (ut fertur) erat olim quo anno, profanata sit nescitur; constat tamen quod é fñcibus haeterodoxorum erepta, ritu catholico reconciliata sit. Altaria habet actu tria, duo suis portatilibus munita, quorum unum altarium pro interim cedit sacro usui sacerdoti Valachico unito, quod fabricam ejus concernit, est in statu satis misero, maxime Turris.” (Giródtótfalu 1777-es canonica vizitációjának jegyzőkönyve. Szatmári Római Katolikus Egyházmegye Levéltára, Episcopia Romano-Catholica, Archivă, Satu Mare, Canonica visitatio 1777.) Megköszönöm Váradi Lajos levéltárosnak, hogy a vonatkozó részek fényképfelvételeit rendelkezésemre bocsátotta!

²⁵ „Non habent ecclesias distinctam sed nostram ecclesiam frequentant.”

²⁶ A korábbi forrásokból viszont az derül ki, hogy 1730 körül építettek fatemplomot.

azonban sokszor nem tudták befejezni a szertartásokat a latinok előtt, sőt gyakran a marhákhöz hasonlították őket, ha zöld ágakat használtak.²⁷ Sok munkaterhet róttak rájuk a templom javára, aztán megbotoztatták azokat a híveket, akik a helynök által vezetett kivizsgálásban részt vettek.²⁸ Saját harangjukat nem engedték meghúzatni. Sem a helynök vizsgálatának, sem a püspökhöz benyújtott két kérelmüknek, úgy, ahogy a vármegyéhez eddig benyújtott négy beadványuknak sem lett haszna. Az utolsó pontból pedig úgy tűnik, mintha kilenc éve már egyáltalán nem használnák a latin templomot sem. A helyi jegyző, Papolczy István írta a kérvényt, amelyhez a hívek névsorát is mellékeltek. Ebből kiderül, hogy ekkor már 315 görögkatolikus, míg 69 római katolikus élt a faluban. Előbbiek létszáma ötven év alatt lényegesen gyarapodott, míg a latinok létszáma alig változott.

Hogy pontosan mi történt ezek után, egyelőre nem tudjuk, de közel egy évtized múlva, 1797 májusában Kozák Bazil szatmári főesperes azt jelenti Bacsinszky püspöknek, hogy a giródtótfalui templom építésének ügyét Vankay Mihály magára vállalta. Kozák már tudatta is Fázsy András nagybányai kerületi esperessel a püspök alapköletételre vonatkozó engedélyét (Függelék 5.).

Két év múlva már állt a templom. 1799 júniusában a közösség arra kéri a munkácsi püspököt, hogy a már majdnem teljesen kész épületet – a torony farésze volt még hátra – a Szent Péter és Pál ünnepét követő vasárnap szentelje fel. A levélből kiderül, hogy a telket négy éve kapták meg (Függelék 8.). Egy hónap múlva Vankay Mihály tájékoztatja a püspököt, hogy a templom elkészült, már megáldották. A szentelésre július közepén kerülhetett sor, hiszen ónaptár szerint az apostolok ünnepe oda esik. Vankay azt is kifejti a püspöknek, hogy sok küzdelmébe került, mire a nagybányai minoritáknál el tudta érni a templomtelek kihasítását. A helyzet azóta sem javult sokat, de ígéri a püspöknek, hogy mindent megtesz majd annak érdekében, hogy parókia vagy káplánhely is legyen a faluban, akár a minoriták akarata ellenére (Függelék 9.).

Vankay Mihály szatmári nemesi családból származott. Ősei Szakaszon (Rătești) éltek. Vank Simon 1634-ben II. Ferdinánd királytól kapott nemességet (NAGY 1865. 34.). Vankay Mihály 1795-ben és a következő évben tagja volt a nagybányai városi magisztrátusnak mint tanácsos (DECSI 1795. 274., DECSI 1796. 273.). Közéleti szerepvállalása nyilván segítette abban, hogy a minoritákkal szemben hatékonyan képviselje egyháza érdekeit. Itt csak érdekességgéppen jegyzem meg, hogy Vankay máshol is aktívan támogatta a görögkatolikus egyházat: az 1805 körül kezdett misztótfalui (Tăuții de Jos) görögkatolikus templom építésének befejeztével 1809-ben Bacsinszky püspöktől a felszentelést kérvényezik a nagybányai esperessel együtt. A levélből kiderül, hogy Vankay egy aranyozott ezüst-kelyhet csináltatott a templom számára (Függelék 10.). Mecenatúráját az is indokolhatta, hogy a településen birtokai voltak (SZIRMAY 1810. 342.).

A giródtótfalui templom hajója téglalap, keskenyebb szentélye félköríves alaprajzú (5. kép). A nyugati homlokzat előtt fakörüljárós, négy fiatornyos, hatszög alaprajzú gúlával fedett sisak magasodik (38 m). Archív fotók tanúsága szerint a külsőt egykor vakolatdíszek tagolták, mára csak a főpárkány és a torony testét tagoló további párkányok lecsupaszított téglalapja maradt meg (KOVÁCS 1988. 19–20.). Bejárata kosárívesen záródik, a torony főhomlokzatán nyílik. A hajót a déli oldalon három, az északi oldalon egy, a szentély déli oldalán ugyancsak egy kosárívesen záródó ablak világítja meg, bár az utóbbi térrész középtengelyében is nyílik egy ovális ablak. Belül az egész templomot keresztboltozat fedi, a hajó nyugati végében új fakarzat áll, talán eredetileg is volt. Az építésről egykor felirat emlékezett meg a nyugati homlokzaton, amelyben állítólag az 1773-as évszám szerepelt építési dátumként, ami a fentebb bemutatott építéstörténet alapján nem felelhet meg a valóságnak.²⁹ Az építő- és ácsmesterekre vonatkozó adat eddig még nem került elő.

²⁷ Pünkösdkor szokás kaszált fűvel és zöld faágakkal díszíteni a templomot, talán ebből származott a konfliktus.

²⁸ Feltehetően a munkácsi püspök helynöke próbálta meg kivizsgálni a hívek panaszeit.

²⁹ A feliratot közli: PORUMB 1998. 410.

A templom egykori berendezéséből csak az oltárképet publikálták, amely a Szentháromságot és az alatta felhők között angyalok társaságában megjelenő patrónusokat, az apostolfejedelmeket ábrázolja. A festmény hátoldalán cirill betűs román felirat emlékezik meg a donátorokról és a festőről, Ștefan de Fișești-ről, 1810-ből.³⁰

Két különös ikonosztáz

A négy bemutatott templom közül a felsőbányaiban és a györkefalviban maradt meg az ikonosztázion, utóbbiban még a főoltár is a XVIII. század végéről származik. A két együttest összehasonlítva világos, hogy azonos műhelyben készültek: faragójuk, festőjük ugyanazon személyek lehettek (17–25. kép).



17. kép

Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom ikonosztáza
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 17

Baia Sprie, the iconostasis
of the former Greek Catholic church
(photo by Gellért Áment, 2017)

A helytörténészek és a művészettörténeti kutatás stíluskritikai alapon a két ikonosztázion festőjeként „Ștefan din Șișești” mestert határozta meg. A festő legkorábbi ismert műve két liturgikus kézirat másolata, amelyeket – a bennük olvasható bejegyzései szerint – 1769-ben és 1770-ben készített.³¹ A könyvekben szereplő cirill betűs nevet „Ștefan Fișeșteanu” vagy „Fișeșteanu” formában írja át a román kutatás. Fișeștea a Nagybányához közeli Lacfalu román nevének – Șișești – archaikusabb változata lehet, ami azt is jelzi, hogy a mester onnan származott. Az 1780-as évektől kezdve maradtak fenn ikonosztázokon, falképeken és oltárokon olyan feliratok, amelyekben alkotóként tűnik fel. Ezek kritikai áttekintése most nem feladatunk, de abban az esetben, ha az eddigi ismereteket átgondolásra készítő adat merül fel, most is jelzem. A művek felsorolásakor alapvetően Marius Porumb gyűjtésére hagyatkozom.³²

³⁰ Elő- és hátoldali felvétel: SOCOLAN–TOTH 1969. 49. Fig. 23–24. A felirat latin betűs átíratát közli, de az oltárképet az ikonosztázion alapképének vélte, és ezért a templom titulását tévesen (Szent Péter és Pál helyett Szentháromság) adja meg: PORUMB 1998. 403., 410. A kép jelenleg (2017) nincs a templomban, talán valamelyik múzeumi gyűjteménybe került. Jelenleg ikonosztáza sincs, a legutóbbi 1974-ben készült. https://www.welcometoromania.eu/DN18_Sighet_Baia_Mare/DN18_Sighet_Baia_Mare_Tautii_de_Sus_Biserica_Ortodoxa_m.htm (letöltve: 2018. VII. 1.)

³¹ Nagybánya, Megyei Könyvtár.

³² Korábbi irodalommal: PORUMB 1998. 402–403., PORUMB 2003. 135–136.



18. kép

Szent Miklós. Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 18

Saint Nicholas. Baia Sprie, the iconostasis of the former Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)



19. kép

Tanító Krisztus. Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 19

Teaching Christ. Baia Sprie, the iconostasis of the former Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)



20. kép

Atyaisten. Felsőbánya, egykori görögkatolikus templom ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 20

God the Father. Baia Sprie, the iconostasis of the former Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)



21. kép

Györkefalva, egykori görögkatolikus templom ikonosztáza
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 21

Cetățele, the iconostasis
of the former Greek Catholic church
(photo by Gellért Áment, 2017)

22. kép

Szent Miklós. Györkefalva,
egykori görögkatolikus templom
ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 22

Saint Nicholas. Cetățele, the iconostasis
of the former Greek Catholic church
(photo by Gellért Áment, 2017)



23. kép

Atyaisten. Györkefalva, egykori görögkatolikus templom
ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 23

God the Father. Cetățele, the iconostasis of the former
Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)



A sürgyefalui (Dióshalom/Șurdești) görögkatolikus fatemplom szentélyében az „oltár” (itt értd: szentély) ki-
festéséről emlékezik meg egy 1783-ra
datált felirat, amelyben József császár

uralkodását említi Ștefan mester.³³ Valószínűleg ezért attribúálják neki a templom monumentális
ikonosztáziójának képeit is. Elképzelhető, hogy az attribúció helyes, de az ikonosztáz feltehetően
már korábban elkészült, ugyanis az 1775-ös összeírás során külön kitérnek annak szépségére.

³³ A templomot leíró kis füzetben Ștefănescu az évszám olvasatában bizonytalan volt (ȘTEFĂNESCU 1967. 5.).

24. kép

Krisztus, Nagy Főpap, és két apostol.
Györkefalva, egykori görögkatolikus
templom ikonosztáza
(fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 24

Christ, the Great High Priest
and two Apostles. Cetățele, the iconostasis
of the former Greek Catholic church
(photo by Gellért Áment, 2017)



Megemlítik, hogy a szokásos három ajtaja igen elegáns, valamint megfelelőek mind a nagyobb ikonok (értsd: alapképek), mind a 12 apostol kisebb ikonja, amelyekkel fel van díszítve, majd zárójelben megjegyzik, hogy ezek nemcsak művészien vannak festve, hanem faragva is (VÉGHSEŐ ET ALII 2016A. 367.)!

Ștefan festette származási helye, Lacfalu egykori fatemplomának ikonosztázát is, a rajta olvasható felirat szerint 1785-ben.³⁴ Ugyanekkor készült Györkefalván a templom főoltárán a Szűz Máriát koronázó Szentháromság képe. Amint láttuk, utóbbi helyen a jelenlegi templom csak tíz évvel később épült, de ezt az oltárt minden bizonnyal a korábbi faelődjében már használták.³⁵ Az oltár felirata megerősíteni látszik, hogy az ikonosztázt is neki attribuálják (1790 és 1800 körül készülhetett) (21–25. kép), ami a felsőbányai együttesre is érvényes (17–20. kép).³⁶ Nagybányán fennmaradt egy Szűz Mária koronázását ábrázoló oltárkép, amelyet Ștefan mester munkájának tartanak. Említettük már a giródtótfalui oltárképet, amely a hátoldalán szereplő felirat szerint biztosan az ő műve 1810-ből. Eddig ismert utolsó munkája Plopișra (Nyárfás/Plopiș) készült, a Szentháromságot és a templom védőszentjeit, Mihály és Gábor főangyalt ábrázoló oltárkép,



25. kép

Apostolok, próféták. Györkefalva, egykori görögkatolikus
templom ikonosztáza (fotó: Áment Gellért, 2017)

Fig. 25

Apostles and Prophets. Cetățele, the iconostasis of the former
Greek Catholic church (photo by Gellért Áment, 2017)

³⁴ Az egykori fatemplomban álló ikonosztáz alapképsorát és oromzátának részeit kiállították a nagybányai Szentháromság ortodox templom alagsorában kialakított múzeumban (<http://basilica.ro/icoane-vechi-din-bisericile-de-lemn-maramuresene-expuse-in-muzeul-eparhial-din-baia-mare/> – letöltve: 2018. VII. 1.).

³⁵ Minden bizonnyal ez alapján feltételezik egyesek, hogy az ikonosztáz máshonnan kerülhetett a györkefalvi templomba, de ennek nem sok alapja lehet (MAN 2005. 31–34.).

³⁶ A felsőbányai templomból nem ismert tőle származó felirat. A templom oltára jóval későbbi.

amelyen az adományozási feliratban a nevén kívül 1811-es évszám szerepel. Neki attribuíják az itteni falképeket és az ikonosztáz festményeinek egy részét is.³⁷

Ahhoz képest, hogy az ikonosztázokat és oltárokat festő személyt stíluskritikai módszerrel elég pontosan azonosítani lehetett, eddig a fafaragóról vagy fafaragókról semmilyen adat nem került elő. A Ștefan mester által festett ikonosztázokat, oltárokat nézve több esetben világosan látszik, hogy a faragó is ugyanaz a személy lehetett, ami Felsőbánya és Györkefalva esetében igaz. Ráadásul ezen a két helyen olyan művészi megoldásokat engedtek meg maguknak, amelyek a munkácsi egyházmegye területén nagyon ritkának, szűkebb régiójukban pedig teljesen újnak számíthatnak. Arról nem is beszélve, hogy ezek az újítások a festő és a faragó olyan szoros együttműködését feltételezi, amely szintén nem volt mindig egyértelmű a korszakban. Miről van szó pontosan? Arról, hogy ezen a két ikonosztázionon nem csupán az ornamentális szerkezetek egy része és nem csupán a királyi ajtó szárnyai áttört faragásúak – ami a XVII. századtól kezdve szinte általánosnak mondható –, hanem az alapképsort és az ünnepsort leszámítva az ikonok háttére is áttört, méghozzá úgy, hogy a festett alakokat testkontúrjuk mentén szinte teljesen körülvágták. A háttér áttört aranyozott ornamensei rögzítik a kerethez a figurákat. Ilyen módon készült a középtengelyben a Krisztus, a Nagy Főpap, az alatta lévő Atyaisten, majd két oldalt a fél- vagy háromnegyedes próféták, az egész- vagy álló alakos apostolok és az ezt a két sort kiegészítő többi szent (angyalok, vértanúk) ikonja, valamint az oromzati Keresztre feszítés (17., 20–21., 23–25. kép). Ami még szokatlanabb, hogy az Atyaistennek nemcsak a háttére áttört, hanem a figurális része domborműként ki van faragva (20. és 23. kép).

Az a törekvés, hogy az ikonosztázion zárt szerkezetét legalább az ornamensek szintjén átetszőbbé tegyék, a XVIII. század közepén jelenik meg a munkácsi egyházmegye művészetében. Kutatásaim alapján úgy vélem, hogy a máriapócsi ikonosztázion volt az egyik első vagy talán a legelső, ahol Konsztantinosz Thaliodorosz balkáni eredetű faragó a második képsortól kezdve az egyes sorokat elválasztó elemek és az egyes ikonok feletti lunetták ornamenseinek háttérét áttörte (TERDIK 2014B. 57–68.). Néhány évtizeddel később, 1776 és 1779 között már az alapképsor hátfalát is áttörtté teszi az ungvári székesegyház ikonosztázionját készítő, bécsi tanultságú Franz és Johann Feeg (Fech) mester (TERDIK 2014B. 92–106.),³⁸ ami hosszú időre mintaadóvá válik az egész egyházmegye területén. A máriapócsi és az ungvári ikonosztázion faragványainak stílusa teljesen különböző, a háttérben mégis ugyanaz a szándék áll: az addig falszerű, zárt szerkezet oldása a szentély ablakaiból érkező fény segítségével. Erre csupán a nagy belmagasságú, jól megvilágított kőtemplomok adtak lehetőséget. A fatemplomokban ugyanis a szentélyt és a hajót elválasztó boronafal, amelynek a XVIII. század végén épült nagyobb ikonosztázok nekitámaszkodnak, megakadályozta, hogy hátulról fény szűrődjön át.

Úgy tűnik, hogy a már nagyobb ikonosztázionfestési gyakorlattal rendelkező Ștefan mester és a vele együtt dolgozó faragó éppen erre érzett rá a felsőbányai és a györkefalvi kőtemplom esetében. Olyan esztétikai élmény megteremtésére nyílt ekkor lehetőségük, amely a fatemplomokban elképzelhetetlen volt. Hogy melyikük invenciója lehetett a felső sorok ikonjainak áttört hátfala, valószínűleg soha nem fogjuk megtudni. Az áttört háttérű képek esetében szoros együttműködésre

³⁷ Ehhez a körhöz tartozhat a sülelmedi (Ulmeni) fatemplom ikonosztáza, amelynek apostolsora hasonló, áttört háttérrel, de azzal a különbséggel, hogy a figurák nincsenek körbevágva (MAN 2005. 366–368.). Ezt az ikonosztázt 1895-ben hozták át ide Nagysomkútról (Șomcuta Mare). További képek: https://www.welcometoromania.ro/DJ196/DJ196_Ulmeni_Biserica_lemn_r.htm (letöltve: 2018. VII. 1.).

³⁸ Arra vonatkozóan, hogy mindketten a bécsi művészeti akadémián tanultak, Buzási Enikő közölt adatokat (BUZÁSI 2016. 122–123.).

volt szükség a festő és a faragó között, ugyanis a fatáblákon a festőnek először fel kellett vázolnia a később megfesteni szándékozott alakokat, majd csak ezután törhette át a hátterüket a faragó.

A két ikonosztácion szerkezete a nagy újítás ellenére sok archaikus megoldást hordoz: az alapképsorok négyszögletes ikonformái, az alapképek aranyozott, bár szép barokkos ornamentális mustrával díszített háttére, a felsőbb sorok lépcsős elrendezése még a XVII. század második vagy a XVIII. század első felének művészetében gyökerezik (18–19., 21. kép). Ezért is nagyon meglepő, hogy a középtengelyben ábrázolt félalakos Atyaisten nem csupán áttört háttérrel kapott, hanem a figurát domborműként faragták meg (20., 23. kép). Ez alapján jól érzékelhető, hogy az alkotók feszegették a munkácsi egyházmegyében megszokott határokat: háromdimenziós szobor alkalmazását a keleti tradícióra való tekintettel nem vállalhatták, de az áttört háttér és a dombormű alkalmazása révén mégis az ábrázolt szentek térbeliségének a fatáblákon megszokott mértéket meghaladó eredményére törekedtek. Kísérletezésük azért tűnik merésznek, mert az akkori munkácsi püspökről, Bacsinszky Andrásról tudjuk, hogy kifejezetten mellőzte a görögkatolikus templomokban szobrok használatát, sőt bizonyos esetekben meg is tiltotta, noha elődei – legalábbis Olsavszky Mihály Mánuel biztosan – megengedőbbek voltak ebben a kérdésben (TERDIK 2014B. 114–115.). A domborművekről külön nem nyilatkoztak, ezeket talán még a kétdimenziós képek szintjén értelmezték.

A munkácsi egyházmegye területén fennmaradt néhány olyan emlék, amelyek azt mutatják, hogy a korszakban más művészek is kísérleteztek hasonló megoldásokkal, most ezekből villantok fel néhányat.

A munkácsi Szent Miklós-monostor 1661-ben épült centrális kőtemplomát 1750-ben Bereg vármegye előljárói megtekintették, és készítettek egy elismervényt, amelyben rögzítik, hogy a baziliták a templomot 1744-től kezdve adományokból és saját költségükön jelentősen megújították: a töredezett padlót kicserélték, a falakat vakolták, meszelték, hét ablaka új ólomkeretes üvegezést kapott, a berendezést kijavították. Ezzel kapcsolatban említik, hogy a szentély új kapuját – ami alatt minden bizonnyal az ikonosztáz királyi ajtaját kell érteni – szobrok (sculpturis) és ornamentális faragványok (ciradis) díszítették. Megújították alapjaiból az „oltárt” is, amelyet a tizenkét apostol szobra díszített. Az oltár jelentheti a főoltárt, de az sem zárható ki, hogy az ikonosztázt értették alatta, mivel a XVIII. század folyamán a latin nyelvű forrásokban gyakran nevezik így azt is. A leírásban utalnak arra, hogy a templomot más szobrok is díszítették, a székeket megújították, a szentélyben új szekrényt készítettek a szent edények tárolására. A jelentés végén megállapítják, hogy az új, faragott munkák festése és aranyozása még hátravan.³⁹ A leírás jelentőségét növeli, hogy a templomot 1826-ban lebontották, egykori berendezése elkallódott.⁴⁰

Különösnek tűnik, hogy a munkácsi monostor templomában a „szentély ajtaját” is figurális faragványok díszítették. Hogy ezt milyennek képzeljük el, jó analógiaként szolgálhat a poroskói (Порошково) templom ikonosztáza, amelynek királyi ajtaján az Örömhírvétel kompozícióban az Istenszülő és Gábor arkangyal domborműve az ajtószárnyak felső harmadát tölti ki (26. kép). Az ajtó keretének oldaldeszkáin a két liturgiaszerző egyházatya, Nagy Szent Bazil és Aranyszájú Szent

³⁹ „(...) Religiosi (...) Graeci Ritus Ordinis Sancti Basilii in mentionato Monasterio (...) residentes, (...) ab Anno 1744to totum in restaurationem illius convertere coeperunt, convertumque etiam depraesenti: Unde ex integro jam abintus dealbata, padimentum inferius tam intrinsecus, quam extrinsecus lapidibus affabie per lapidas, et murarios accomodatis expositum; Porta Sanctuarii nova, sculpturis, diversisque ciradis exornata, in sanctuario noviter facta Sacrorum Vasorum conservatoria distinctis seraturis munita; Ara ex fundamento nova, 12 Apostolorum, ac aliae etiam diversae statuae, ad ornamentum Ecclesiae multum contribuentes, septem fenestrae plumbo inclusae, sedes omnes / novae, quae singula, per sculptores et arcularios jam jam adpromptata, solumodo Pictorio labore, cum necessariis coloribus egerunt. (...)” Munkácsen 1750. október 8-án Herkály Jakab Bereg vármegye alispánja és Maholányi László szolgabíró írta alá (DAZO Fond 64. opisz 1. no 342.).

⁴⁰ A templom történetéről: TERDIK 2014B. 19–25.



26. kép

Poroskó, az egykori görögkatolikus templom ikonosztáznak királyi ajtaja (Prijmics 2014. alapján)

Fig. 26

Poroshkovo, the Royal Doors of the former Greek Catholic church (after Prijmics 2014)

János áll, az ajtó íve felett a Szent Mandülion domború képe tűnik fel. Az együttes faragóját név szerint nem ismerjük, az ukrán kutatás készítését az 1760-as évekre datálja (PRIJMICS 2007. 141–144., PRIJMICS 2014. 134.).

Munkácshoz visszakanyarodva utalnom kell arra, hogy ebben az időszakban a lengyel fennhatóság alatt élő görögkatolikusok, akikkel a baziliták szoros kapcsolatban álltak, megengedőbbek voltak a szobrok tekintetében. Az 1720-as zamości zsinat után gyakran már ikonosztáziont sem építettek, hanem a latin oltárokhoz hasonlóan nagy retábulumokat emeltek, amelyhez gyakran a diadalív vonalában kisebb mellékoltárokat kapcsoltak. Ilyen építmény állt például a pidhirci (Podhorce/Підгірці) bazilita templomban, ahol a három oltárt összekötő párkányzatot és a két mellékoltár oromzatát a tizenkét apostol szobra díszítette (KOWALCZYK 2000. 29., 36–38. il. 36.). Munkácson valószínűleg nem kell ilyen radikális latin

megoldásra gondolnunk. Feltehetően itt egy hagyományos ikonosztáziont díszítettek domborművek, az apostolok szobrai pedig a főoltár retábulumán állhattak. Az oltárképek használata már önmagában latinizációnak számít, de a XVIII. század második felétől kezdve a munkácsi egyházmegye területén megszokottá válik.

A királyi ajtók esetében valóban megfigyelhető már a XVII. századtól kezdve, hogy az áttört ornamensek közé domborműveket helyeznek. Ikonográfiai szempontból az ajtószárnyakon ekkor megjelenő Jessze-fa kompozíció kínálta magát, amelyben sokszor csupán Jessze, de alkalmanként a Krisztus-ösök is domborműként jelennek meg. A feltehetően lengyel területeken meghonosodó formák a hazai görögkatolikus templomokban ugyancsak megtalálhatók,⁴¹ sőt egy példa azt mutatja, hogy még a szerb közösségek is elfogadták.⁴²

Néhány emlék azt mutatja, hogy szobrok is kerülhetnek az ikonosztázionokra, azonban ebből a szempontból csupán az oromzati keresztrefeszítés-jelenet jöhet szóba. Ritka példa a lukó-venécei fatemplom (Lukov-Venécia) XVIII. század második feléből származó ikonosztáza, amelynek kálváriacsoportja az oromzatán három szoborból áll.⁴³ 1781-ből ismert egy olyan ikonosztázterv, amelynek a tetején a kálváriacsoport két alakját talán szobornak szánta a faragó (TERDIK 2014.

⁴¹ A krakkói Nemzeti Múzeum gyűjteményében található két királyi ajtóra utal Baranyai Béláné a Jessze-fa ikonográfiáját feldolgozó cikkében (BARANYAI 1970. 78–79. Abb. 12., GUMIŃSKA 2008. 85.). Kárpátaljai példák a XVIII. századból: PRIJMICS 2007. 122–123., PUSKÁS 2008. 170–171., PRIJMICS 2014. 119–120. A mai Magyarországon egyedül a mándoki fatemplomnak van hasonló királyi kapuja, amelyen Jessze alakja dombormű.

⁴² Rácalmásról került be egy ilyen típusú királyi ajtó a szentendrei Szerb Ortodox Egyházi Múzeumba (DAVIDOV 1973. 174–176, kat. 53. XIII. színes tábla).

⁴³ Képe: DUDÁŠ–JIROUŠEK 2013. 106–107.

27. kép

A zboji görögkatolikus fatemplom ikonosztázának oromzata. Bardejov, Šariš Museum (a szerző felvétele, 2009)

Fig. 27

The pediment of the iconostasis of the Greek Catholic wooden church, of Zboj. Bardejov, Šariš Museum (photo by the author, 2009)

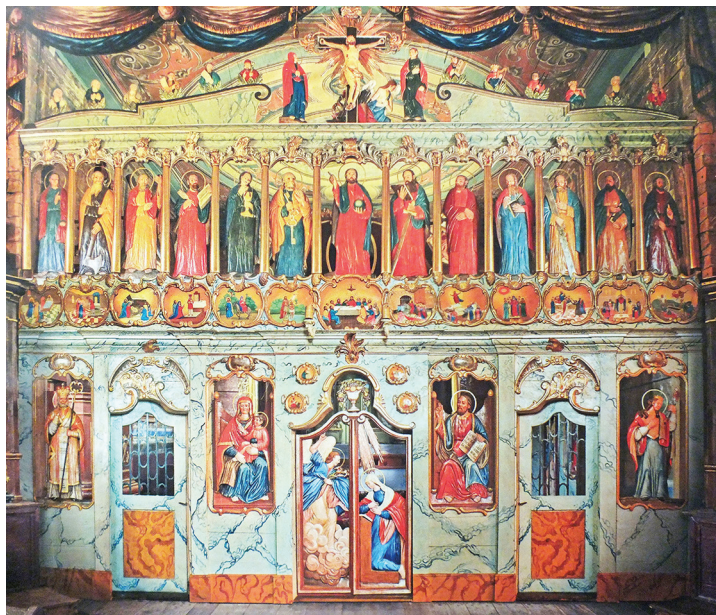


28. kép

Górzanka, egykori görögkatolikus fatemplom, az ikonosztázion rekonstrukciója (ZIELIŃSKI 2015. alapján)

Fig. 28

Górzanka, former Greek Catholic church, a reconstruction of the iconostasis (after ZIELIŃSKI 2015)



95. 113. kép).⁴⁴ A faragók, akik ebben az időszakban szinte mindig római katolikusok voltak, úgy érezhették, hogy az oromzat dúsan burjánzó ornamensei között megvillanthatják szobrászi képességeiket.

Ez a kísérletezés azért érdekes, mert egy századdal korábban a moszkvai Kreml némelyik templomában éppen ezen a helyen – vagyis az oromzaton – a kálváriajelenet plasztikussá tételét valósították meg nyugati mesterek: a Krisztus feltámadása templom ikonosztázának oromzatán a kereszrefeszítés-csoportot három szoborral oldották meg.⁴⁵

Az az érdekes, hogy a Lengyel Királyságban már a XVI. század elején próbálkoztak az ikonosztázok oromzati figuráinak körbevágásával, ami már első lépésként értelmezhető a plaszticitás keresésében.⁴⁶ Erre van példa aztán a XVIII., majd a XIX. századból a munkácsi egyházmegyében

⁴⁴ Egy évtized múlva a szepességi kamarai birtokon álló görögkatolikus templomok számára szintén olyan ikonosztáztervet készített Johannes Scholtz ólublói képfaragó, amelynek az oromzatán szobrokból állt volna a kálváriacsoprt (MNL OL C 71. Fons 21. Positio 10. fol. 104.).

⁴⁵ 1687–1680 között készült (SZOKOLOVA 2003. 147–153. kat. 25.). Úgy tűnik, hogy ez a szoborcsoport „divatot” teremtett, mivel hasonló jellegű, erősen plasztikusan faragott dombormű Krisztusok jelentek meg több templomban a Kremlben, ol-tárkeresztként vagy éppen az ikonosztáz tetején (SZOKOLOVA 2003. 153–172. kat. 26–30.).

⁴⁶ A lemergi Andrej Septickij Múzeumban őriznek egy ilyen körbevágott figurákból álló Kálvária jelenetet (XV. század vége – XVI. század eleje) (HELITOVICS 2010. 60–61., 199. kat. 11.).

is (27. kép).⁴⁷ Elképzelhető, hogy a kálváriacsoportok kiemelése mögött a középkori – ritkábban barokk – templomok diadalívbe helyezett plasztikus kompozíciójának hatásával számolhatunk.

A szobrok alkalmazáshoz képest visszafogottnak tűnik a domborművek alkalmazása. Eddig csupán egy olyan példát ismerek, amikor az egész ikonosztázt domborművekből állították össze. Galíciában maradt fenn töredékesen egy ilyen emlék, amelynek eredetileg az alapkép- és



29. kép

Krisztus a Nagy Főpap, dombormű. Bardejov, Šariš Museum (GREŠLIK 1994. alapján)

Fig. 29

Christ the Great Hight Priest, relief. Bardejov, Šariš Museum (after GREŠLIK 1994)

apostolsora áttört háttérű domborművekből állt, a próféták pedig félalakosak voltak (28. kép).⁴⁸ Hasonló együttest a történelmi Magyarország területéről nem ismerünk, viszont Hradiskóról (Kisvár/Hradisko) származik egy nagyméretű, Krisztust Főpapként ábrázoló, áttört háttérű dombormű, amely feltehetően egy ikonosztázhoz tartozott (29. kép).⁴⁹

A domborműveknél maradv a szatmári régióból meg kell még említenünk az érdengelegi (Dindești) templomot, amely ugyan a 1820-as években épült, ikonosztázának felső két sora és királyi ajtója (30. kép) azonban még a XVIII. század második feléből származik, ami azt jelenti, hogy vagy a korábbi, itt álló fatemplom berendezéséhez tartozott, vagy az sem zárható ki, hogy máshonnan hozták. Ez az együttes annyiban kapcsolódik témánkhoz, hogy a királyi ajtó béléten a két bizánci liturgiaszerző főpap nem a szokott módon festve, hanem faragva, domborműként jelenik meg (31–32. kép).⁵⁰

Amint már sejthető volt, a plasztikus elemek alkalmazásával való kísérletezés nem csupán a görögkatolikus, hanem az ortodox művészetet is „megkísértette”. Ennek részletes elemzésére nem vállalkozhatom, csak röviden utalok néhány jelenségre. Az orosz hagyományban a XV. századtól kezdve nem ismeretlenek a domborműves, gyakran egészen szoborszerű ikonok sem. A XVII. század végén nyugati hatásra az ikonosztázionok bizonyos helyein (oromzat, majd királyi ajtók) nagyobb területet nyerhetnek a plasztikus elemek, amint a már idézett moszkvai példán láttuk. A XVIII. században már egészen extrém megoldásokkal is találkozunk, különösen Nagy Péter uralkodásától kezdve.⁵¹ A Balkánon a szobrok

⁴⁷ Például a zboji Három Szent Főpap fatemplom ikonosztázán 1766-ból. Jelenleg: Bardejov, Šariš Museum (GREŠLIK 1994. 58.). A XIX. század elejéről származhatnak a boldogkőváraljai templom ikonosztázának töredékei, amelyek között fennmaradt a kereszt a szomorkodók körbevágott csoportjával. Képe: PUSKÁS 1991. 75. kép.

⁴⁸ Az egykor szent Paraszkevának szentelt görögkatolikus templom 1835–38 között épült, de az ikonosztáziont a XVIII. század első felére datálják. A XX. század második felében római katolikus templommá alakították, de az ikonosztáz alsó sorai hamarabb elpusztulhattak. Érdekes, hogy ezt a domborműves ikonosztázt már a görögkatolikusok eltakarták festett ikonokkal a XX. század elején. Ma már csak az apostolsor létezik. Az eredeti együttes a számítógépes rekonstrukciójával együtt: ZIELIŃSKI 2015. 76–77. Máté apostol domborművének reprodukcióját közli: GIEMZA 2017. 532. Az uście gorlickiei fatemplom ikonosztázának lábazati zónájában, az Istenszülő- és a Krisztus-alapkép alatt jelenik meg egy-egy dombormű a XVIII. század nyolcvanas éveiből: egyik a bűnbeesést, a másik a rézkígyót ábrázolja (GIEMZA 2017. 240., 255.).

⁴⁹ 75x48x4 cm, 1740–70 körül. Bardejov, Šariš Museum (GREŠLIK 1994. 54., 80., kat. 57. PUSKÁS 2008. 174–175. 121. kép).

⁵⁰ Az egyik béléte képe: BĀLU–SZŐCS–TERDIK 2007. 67.

⁵¹ Az orosz egyházi szobrászatról, faragványokról, ikonokról: SZOBOLJEV 2000. 153–291., 380–428. A Kremlben található vallási képek, szobrok szakkatalógusa: SZOKOLOVA 2003. Lásd még: PIROVANO 2006.



30. kép / Fig. 30

Érdengeleg, egykori görögkatolikus templom ikonosztázának királyi ajtaja (fotó: Szőcs Péter, 2011)
Dindești, the Royal Doors of the iconostasis of the former Greek Catholic church
(photo by Péter Szőcs, 2011)

31. kép / Fig. 31

Egyházatya az érdengelegi ikonosztáz királyi ajtajának bélletén (a szerző felvétele, 2001)
Church Father on the portal of the Royal Doors of the iconostasis of Dindești
(photo by the author, 2001)

32. kép / Fig. 32

Egyházatya az érdengelegi ikonosztáz királyi ajtajának bélletén (a szerző felvétele, 2001)
Church Father on the portal of the Royal Doors of the iconostasis of Dindești
(photo by the author, 2001)

alkalmazásától távol maradtak, bár bolgár és északgörög területeken a XVIII. század végétől kezdve sok helyen megjelennek az ikonosztázion állványzatának ornamensei között figurális jelenetek (VASZILJEV 1968. 233–241, NIKOLOVSKI 2015. 117–148.). Ennél visszafogottabb megoldással – amely egyébként párhuzamos kísérletként, semmiképpen nem közvetlen analógiaként a két szatmári ikonosztázionnal is párhuzamba állítható – a velencei fennhatóság alatt lévő Zakintosz (Zante) szigetén találkozunk. A szigettel hasonló nevű főváros egykori Szent Dénes templomában állt egy olyan ikonosztáz, amelyen az apostolsor a kontúrjai mentén körbevágott, fal elé helyezett figurákból állt. Ugyancsak Zakintoszon, a Macheradóban álló Szent Timóteus és Szent Mavra zárándoktemplom ikonosztázán az apostolsorban szabályos szoborfülkéket alakítottak ki, de itt megelégedtek a testkontúrok mentén körbevágott Krisztus és hat apostol ikonjával.⁵² Természetesen ezek az emlékek nem hozhatók közvetlen kapcsolatba az itt tárgyalt ikonosztázokkal, csak párhuzamos jelenségekként értelmezhetők.

⁵² Előbbi Nicolaos Koutouzis (1743–1813) műve volt, utóbbi Spiros Pelekasisé (ZIVAS 2005. 27–28. fig. 15–16.).

A györkefalvi és a felsőbányai ikonosztázionok pontos építési, állítási idejét nem tudjuk, de a XVIII. század utolsó vagy a XIX. század első éveiben feltehetően már elkészültek. A készítés idejének *post quem*-jét a templomok XVIII. század utolsó évtizedére eső építési dátuma, míg az *ante quem*-jét Stefán mester utolsó ismert szignált munkáinak készítési ideje, 1810–11 határozhatja meg.

Összegzés

A tanulmányban bemutatott templomok alapján sejthető, hogy a XVIII. század utolsó évtizedeiben itt folyó görögkatolikus építkezések egyrészt a régió korábbi hagyományaiból merítenek, másrészt olyan egyedi megoldásokat mutatnak, amelyek az itt dolgozó mesterek egyéni kísérletező kedvének izgalmas lenyomatai. E tekintetben különös hely illeti meg a györkefalvi és a felsőbányai templom ikonosztázionját, még akkor is, ha ez a merész, a szentély felől érkező fény integrálását célzó áttörtség nem tudott iskolát teremteni, a két ikonosztáz a régió művészetében elszigetelt jelenség maradt hosszú ideig. A györkefalvi ikonosztázt néhány éve restaurálták, kitűnő állapotban van, a felsőbányai sürgős beavatkozásra szorul, veszélyeztetett, egyes elemei már el is kallódtak. Bízom benne, hogy talán ez a tanulmány is elő tudja segíteni, hogy megmentése érdekében minél hamarabb megfelelő lépéseket tegyenek az arra illetékes szervezetek.

Irodalom

BABOŞ 2004.

Alexandru Baboş: Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureş until the turn of the 18th Century. Lund University, Lund 2004.

BĂLU–SZŐCS–TERDIK 2007.

Daniela Bălu – Szőcs Péter Levente – Terdik Szilveszter: Arhitectura ecclesiastică din Satu Mare. / Szatmár egyházi építésze. / Ecclesiastical Architecture of Satu Mare. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 2007.

BARANYAI 1970.

Hildegard Baranyai: Das Hochaltarretabel von Gyöngyöspata. *Acta Historiae Artium* XVI. 1970. 69–94.

BENDÁSZ–KOI 1994.

Bendász István – Koi István: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészsképeinek 1792. évi katalógusa. Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, Nyíregyháza 1994.

BOROVSKY 1902.

Szatmár vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Országos Monografia Társaság, Budapest [1902].

BRATU 2015.

Anca Bratu: Pictura murală maramureşeană. Editura ACS, Bucureşti 2015.

BRĂȚULESCU 1941.

Victor Brăţulescu: Biserici din Maramureş. *Buletinul Comisiunii Monumentele Istorice* XXXIV. fasc. 107–110. 1941.

BUZÁSI 2016.

Buzási Enikő: Források a magyarországi, erdélyi, valamint magyar megrendelésre dolgozó külföldi művészek bécsi akadémiai tanulmányaihoz (1726–1810). Kivonat az Akademie der bildenden Künste Wien beiratkozási protokollumaiból és névjegyzékeiből. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Budapest 2016.

DAVIDOV 1973.

Динко Давидов: Иконе Српских цркава у Мађарској. Галерија Матице српске, Нови Сад 1973.

DECSI 1795.

Decsi Sámuel: Magyar almanák MDCCXCV-dik esztendőre. Täubel Keresztély Gottlieb és Társai, Bécs [1794].

DECSI 1796.

Decsi Sámuel: Magyar almanák MDCCXCVI-dik esztendőre. Néhai Alberti Ignátz, Bécs [1795].

DUDÁŠ–JIROUŠEK 2013.

Miloš Dudáš – Alexander Jiroušek: Drevené Kostoly chrámy zvonice na Slovensku. [Wooden Churches and Bell-Towers in Slovakia. Hölzerne Kirchen und Glockentürme in der Slowakei.] JES, Košice 2013.

EMÓDI 2011.

Emődi Tamás: Giródtótfalu, római katolikus templom. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Középkori templomok útja Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szatmár megyékben. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, Nyíregyháza 2011. 231–237.

FEJŐS 2006.

Fejős Zoltán: A néprajzi műgyűjtés kezdetei. In: Huszka József a rajzoló műgyűjtő. Kiállítás a Magyar Néprajzi Múzeumban 2005. május 14. – 2006. március 5. Szerk. Barta Tímea – Fejős Zoltán – Lackner Mónika – Tasnádi Zsuzsanna. Néprajzi Múzeum, Budapest 2006. 230–243.

GHITTA 2003.

Ovidiu Ghitta: Cum au ajuns românii să-și facă biserică la Baia Mare? [Comment les Roumains ont-ils réussi à fonder leur église.] In: Artă, istorie, cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca 2003. 303–315.

GIEMZA 2017.

Jarosław Giemza: Cerkwie i ikony Łemkowszczyzny. Libra PL, Rzeszów 2017.

GREŠLIK 1994.

Vladislav Grešlik: Ikony Šarišského Múzea v Bardejove. [Icons of the Šariš Museum at Bardejov.] Ars Monument, Bardejov 1994.

GUMIŃSKA 2008.

Bronisława Gumińska: Gallery „Orthodox Art of the Old Polish Republic”. Guidebook. The National Museum in Cracow – The Bishop Erazm Ciołek Palace, Cracow 2008.

HELITOVICS 2010.

Марія Гелитович: Ікони старосамбірщини XIV–XVI століть зі збірки Національного Музею у Львові імені Андрея Шептицького. Свічадо, Львів 2010.

HENSZLMANN 1973.

Acta Cassae Parochorum, Egyházmegyék szerint besorolt iratok 4. füzet. Nagyváradi, Munkácsi, Besztercebányai, Nyitrai, Pécsi, Rozsnyói, Szombathelyi és Szepesi Egyházmegye 1733–1779. Művészettörténeti Adatok. Szerk. Henszlmann Lilla. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának Forráskiadványai IX. Budapest 1973.

- IURAȘCIUC–ȘAINELIC 1975.
Ivan Iurașciuc – Sabin Șainelic: Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru. [Monumente von Volksbaukunst die Holzkirchen aus der Codru–Gegend.] *StComSM* III. 1975. 165–204.
- KOVÁCS 1988.
Kovács József: Fatemplomok Máramarosban. Építésügyi Tájékoztatói Központ, Budapest 1988.
- KOWALCZYK 2000.
Jerzy Kowalczyk: Znaczenie wzorów Giovanniego Battisty Montano dla architektury barokowej w Polsce i na Litwie. [The significance of Giovanni Battista Montano's Designs in the Baroque Architecture of Poland and Lithuania.] *Biuletyn Historii Sztuki* LXII. 2000. 9–49.
- LIŠKA–GOJDIČ 2015.
Anton Liška – Ivan Gojdič: História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku. Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, Prešov 2015.
- MAN 2005.
Grigore Man: Biserici de lemn din Maramureș. Editura „Proema”, Baia Mare 2005.
- MOJZER 1971.
Mojzer Miklós: Torony, kupola, kolonnád. Művészettörténeti füzetek 1. Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.
- NAGY 1865.
Nagy Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzékrendi táblákkal XII. Ráth Mór, Pest 1865.
- NAGY 2018.
Mezei József életműve: „dallás közt egyszer megszakad szívem”. Szerk. Nagy Gyöngyvér. Virtuális Nagybánya Egyesület, Nagybánya 2018.
- NIKOLOVSKI 2015.
Darko Nikolovski: Macedonian Woodcarving. Calamus, Skopje 2015.
- PIROVANO 2006.
Scultura lignea dalla Terre Russe dall' Antichità al XIX secolo. A cura Carlo Pirovano. Electa, Milano 2006.
- PORUMB 1998.
Marius Porumb: Dicționar de pictură veche românească din Transilvania, sec. XIII–XVIII. Editura Academiei Române, București 1998.
- PORUMB 2003.
Marius Porumb: Un veac de pictură românească din Transilvania secolul XVIII. Editura Meridiane, București 2003.
- PRIJMICS 2007.
Михайло Приймич: Перед лицем твоїм. Закарпатський іконостас. Карпати, Ужгород 2007.
- PRIJMICS 2014.
Михайло Приймич: Іконостаси Закарпаття. Карпати, Ужгород 2014.
- PUSKÁS 1991.
Puskás László: Házas ékessége. Görögkatolikus templomok, ikonok, ikonosztázok Magyarországon. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 1991.

PUSKÁS 2008.

Puskás Bernadett: A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon, Hagyomány és megújulás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2008.

RUS 2013.

Gabriela Rus: Paradigms of Ecclesiastical Architecture in Transylvania. Greek-Catholics in the Late-18th Century. In: Transylvania in the Eighteenth Century. Aspects of Regional Identity. Ed. Laura Stanciu – Cosmin Popa-Gorjanu. MEGA Publishing House, Cluj-Napoca 2013. 160–172.

SCHEMATISMUS 1900.

Schematismus Cleri Dioecesis Szamosújváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCC. Szamosújvár 1900.

SCHEMATISMUS 1903.

Schematismus Cleri Dioecesis Szamosújváriensis Graeci Ritus Catholicorum pro anno a Christo nato MDCCCIII. Szamosújvár 1903.

ȘEMATISMUL 1936.

Șematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice române a Maramureșului pe anul 1936. Baia Mare 1936.

SOCOLAN–TOTH 1969.

Aurel Socolan – Adalbert Toth: Zugravi ai unor biserici de lemn din Nord Vestul României. [Painters of a number of wooden churches in the North-Western part of Romania.] *Marmatia* I. 1969. 33–57.

ȘTEFĂNESCU 1967.

Ion D. Ștefănescu: Biserica din Șurdești. Muzeul Regional Maramureș, Baia Mare 1967.

SZIRMAY 1809.

Szirmai Szirmay Antal: Szathmár vármegye’ fekvése, története, és polgári esmérete I. Magyar Királyi Universitas, Buda 1809.

SZIRMAY 1810.

Szirmai Szirmay Antal: Szathmár vármegye’ fekvése, története, és polgári esmérete II. Magyar Királyi Universitas, Buda 1810.

SZIROHMAN 2000.

Михайло Сирохман: Церкви України. Закарпаття. / Churches of Ukraine. Zakarpathia. Мс, Львів / L’viv 2000.

SZMIK 1906.

Szmik Antal: Adalékok Felsőbánya szabad királyi bányaváros monografiájához. Kellner Albert, Budapest 1906.

SZOBOLJEV 2000.

Н.Н. Соболев: Русская народная резьба по дереву. Сварог и К, Москва 2000. (reprint 1934).

SZOKOLOVA 2003.

И.М. Соколова: Русская деревянная скульптура XV–XVIII веков, каталог. Московский Кремль, Москва 2003.

TERDIK 2007.

Terdik Szilveszter: Rácz Demeter, egy XVIII. századi görög katolikus mecénás. [Demeter Rácz, ein Mäzen griechisch-katholischen Glaubens im 18. Jahrhundert.] *NyJAMÉ* XLIX. 2007. 333–380.

- TERDIK 2010.
Terdik Szilveszter: Középkori eredetű görög katolikus templomok a történeti Szatmár vármegyében. *Athanasiana* 32. 2010. 119–134.
- TERDIK 2011.
Terdik Szilveszter: „...a mostani világnak ízlése, és a rítusnak módja szerint”. Adatok a magyarországi görög katolikusok művészetéhez. *Collectanea Athanasiana* I/5. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2011.
- TERDIK 2012.
Terdik Szilveszter: Biserici greco-catolice de origine medievală din Sătmăruș istoric. [Greek catholic churches of medieval origin in the historic county of Satu Mare.] In: *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania. / Középkori egyházi építészet Erdélyben. / Medieval ecclesiastical architecture in Transylvania.* Szerk. Szócs Péter Levente. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 2012. 85–106.
- TERDIK 2013.
Terdik Szilveszter: Görögkatolikus templomtervek a 18. század második feléből. *Ars Hungarica* XXXIX. *Supplementum*. Tanulmányok Kelényi György tiszteletére. 2013. 89–95.
- TERDIK 2014A.
Terdik Szilveszter: Középkori templomok görögkatolikus használatban Északkelet-Magyarországon. In: *Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidéken. Középkori templomok útja 3.* Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési Ügynökség, Nyíregyháza 2014. 178–188.
- TERDIK 2014B.
Terdik Szilveszter: Görögkatolikus püspöki központok Magyarországon a 18. században. *Művészet és reprezentáció. Collectanea Athanasiana* VI/1. 2014.
- TERDIK 2016.
Terdik Szilveszter: Újabb adatok Joseph Hoffmann nagyváradai építőmester tevékenységéhez. In: *Fundálók, pallérok, építészek Erdélyben.* Szerk. Orbán János. Muzeul Județean Mureș – EME, Marosvásárhely–Kolozsvár 2016. 19–53.
- TERDIK 2018.
Szilveszter Terdik: Some Aspects of the History of the 18th-Century Greek-catholic Stone Churches in the Area around Baia Mare (Nagybánya). *Museikon* 2. 2018. 117–146.
- UDVARI 1990.
A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Szerk. Udvari István. Vasvári Pál Társaság Füzetek 3. Vasvári Pál Társaság, Nyíregyháza 1990.
- VARGA 2010.
Varga Kálmán: Nagyboldogasszony Bazilika Máriabesnyő (1759–2000). METEM, Szeged 2010.
- VASZILIJEV 1968.
Асен Василиев: Български възрожденски майстори. Живописци, резбари, стоители. Наука и изкуство, София 1968.
- VAVROUŠEK 1929.
Bohumil Vavroušek: Církevní památky na Podkarpatské Rusi. Kvasnička a Hampl, Praha 1929.

VÉGHSEŐ ET ALII 2015.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Simon Katalin – Majchrics Tiborné – Földvári Katalin – Lágler Éva: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásának iratai. *Collectanea Athanasiana* II/7. 2015.

VÉGHSEŐ ET ALII 2016A.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Majchrics Tiborné – Földvári Katalin – Varga Anett – Lágler Éva: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 1. Szabolcs, Bereg, Szatmár, Ugocsa vármegyék és a hajdúvárosok. *Collectanea Athanasiana* II/8/1. 2016.

VÉGHSEŐ ET ALII 2016B.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Majchrics Tiborné – Földvári Katalin – Varga Anett – Lágler Éva: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Munkácsi és nagyváradai egyházmegyes parókiák összeírása 1774–1782 között. 2. Szepes, Abaúj, Zemplén és Máramaros vármegyék. *Collectanea Athanasiana* II/8/2. 2016.

VÉGHSEŐ ET ALII 2017.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Majchrics Tiborné – Földvári Katalin – Varga Anett: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. A munkácsi egyházmegye parókiarendezési iratai 1782–1787. 1. A hajdúvárosok és Szatmár vármegye. *Collectanea Athanasiana* II/9/1. 2017.

VÉGHSEŐ–TERDIK 2015.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az 1747. évi javadalom-összeírás. *Collectanea Athanasiana* II/6. 2015.

VÉGHSEŐ–TERDIK–SIMON 2014.

Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Simon Katalin: Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az 1741. évi javadalom-összeírás. *Collectanea Athanasiana* II/5. 2014.

ZIVAS 2005.

Dionysis A. Zivas: Resti bizantini nella Zante veneziana. In: Venezia e le Isole Ionie. A cura di Chryssa Maltezoau – Gherardo Ortalli. Istituto Veneto di Scienze Lettere ed Arti, Venezia 2005. 21–42.

ZIELIŃSKI 2015.

Krzysztof Zieliński: Leksykon drewnianej architektury sakralnej Województwa Podkarpackiego. ProCarpathia, Rzeszów 2015.

TERDIK Szilveszter

Iparművészeti Múzeum

H–1091 Budapest

Üllői út 33–37.

e-mail: terdik.szilveszter@gmail.com

Some aspects of the history of the 18th-century Greek Catholic stone churches in the area around Baia Mare (Nagybánya)

The establishment of the institutions of the Greek Catholic Church in Baia Mare (*Nagybánya*) and in neighbouring Baia Sprie (*Felsőbánya*) began in earnest during the last quarter of the 18th century. Out of the ten deaneries of the Bishopric of Mukacheve (*Munkács*) located in the territory of Szatmár/Sátmar County, two were named for this mining town. Contiguous with Maramureş (*Máramaros*) and Transylvania, this region became part of Maramureş County in the middle of the 20th century. This has led part of Romanian academia, as well as non-professional audiences, to regard the Greek Catholic heritage material of the area as pertinent to the regional cultural heritage of Maramureş. The present paper is intended to demonstrate that, at the end of the 18th century, Greek Catholic stone churches exhibiting peculiar, local features as well were built in Baia Sprie, Cetăţele (*Györkefalva*) and Tăuţii de Sus (*Giródtótfalu*). The stone masonry of the churches is of plain modelling, devoid of any complex architectural details, which is, however, occasionally compensated for by monumental roof structures. In Cetăţele, a garreted roof was mounted, while, in Tăuţii de Sus, an enormous spire was fitted. In the first section of the paper, data on the construction history of the churches are revised in light of the sources discovered in the former archives of the Eparchy of Mukacheve over the past few years. The second part contains detailed analyses of the iconostases of the churches of Baia Sprie and Cetăţele. The juxtaposition of the two ensembles reveals that they were made at the same workshop. With reference to criticism of style, their painters are identified as ‘Ştefan din Şişeşti’; regarding their carvers, no data has emerged as yet. A peculiarity of the two iconostases is that not only some of the ornamental structures and the wings of the Royal Doors are with fretwork carving, but the backgrounds of the icons in the central axis, as well as in the Apostle- and Prophet-tier are also fretwork-type, and the depiction of God the Father takes the form of a relief. It is argued that this represented such a novel change in aesthetic quality that was only sensible to effect in the bright interiors of stone churches. As part of the present study, attempts were made to explore the antecedents and parallels of this phenomenon in the territory of the Eparchy of Mukacheve.

Translated by Dávid Veljanovszki

Szilveszter TERDIK

Museum of Applied Arts

H-1091 Budapest

Üllői út 33–37.

e-mail: terdik.szilveszter@gmail.com

Adatok a Nagybánya környéki parókiák történetéhez

Függelék, válogatott források⁵³

1.

A giródtótfalui templom összeírása 1749-ből, a görögkatolikusokra vonatkozó részek
SZRKEL, Fond, Nagybánya, rk. plébánia

A kötet címe:

A Gyrod. Tót Falvi Parochialis Nagy Banyai Conventualis Minoritak eő Atyasagokat illető Templo-
moknak [...] Descriptioa Conscriptioja Anno 1749.

(p. 19.)

A Tótfalusi Oláhok ritusát illető Dolgokrúl

A Tótfalusi Oláhok eleitül fogva a' Páristákkal májnapig egy Templomba járnak, noha ré-
gentén, a' mint magok beszélik egy Templomot kezdetek vala magoknak fábúl építeni, immár
majd zsendelezetig fel is vittek vala. De Pater Bellevárii nagy Bányára jövéen, mind ezért hogy a'
Conventúl Consensust nem kértek; mind a' falusi Templom nagyságát s. capacitásságát tekintvén;
mind pedig hogy az unió valamely ravasz lehető papjok által fel ne bontassék, inkább szem előtt
légyen Isteni Szolgálattok, s. taníttatások; tehát elhányatta, s a' fáját a' Conventbe hordatta. Annak
okáért, mint fellyebb is említettett a' Convent maga Páduai Szent Antal oltárát engedte nékiek.

Nem külömben meg engedtetet nékik a' catholikusok harangjaival való harangozás a' ki-
sebbikkel tudnia illik: Isteni Szolgálattokra csak, mikor pedig halottok vagyon Temetésre mind a'
kettővel szabad harangozniok.

Isteni Szolgálattokat reggel szokták végezni a' Páristák előtt, úgy alkalmaztatván a dolgot,
hogy a' páristáknak akadályokra ne legyenek.

Papjok ugyan most nem lakik a' faluban, mivel a pestisben meg holt. Ezt a' Convent Mun-
kácson az Orosz püspök által mint Convent jobbját ordináltatta volt papságra cum coelibatu.
Most a' Kis Bányai oláh pap administrállya.

Vayon az Oláhoknak deákjok és Egyházfiok is, kik az Úr dolgátul immunok Terminibus,
hivatalyokért semmi fixum deputatumok vagy jövedelmek nincsen, sem valami ingatlan jószágok
határozva, hanem a' néptül, a' mi csak accidensek ha volna fárattságokért.

Ünnep napokat magok Ritusok szerént valo kalendariummal tartani kötelesek, úgy a' magok
Isteni Szolgálattokat gyakorlani kemény büntetésekkel. Amikor papjok nincsen, a Deák szokta végbe
vinni a' matutinumat.

A papnak fizetése, ritusukon lévő hiveitül valamint eddig is, úgy most is meg jár egy egy
máriássá, egy ágytúl, kinek harmadát meg osztja a' Két Deákkal és az Egyházfival osztznak ujab-
ban a' Deákik a' preskurábul.

Ezen Girot Totfalusi Oláhok mai oláh nemzeteknél sokkal cultusabbak, s. ez hit ágazatiban
sokkal értelmesebbek. A Deák ritusrúl nem is olly idegenek mint más helység-béliek. Sőt papjok
közél nem lévén, in necessitate meg gyónnak a' Deák Rítuson lévő papoknak is, és más szentséget
felvenni sem Cunctalodnak, csak hogy szokások szerént az Isteni Szolgálatra restecskek.

(p. 20.)

Az Oláh vagy Görög Ritushoz tartozandó Templom Eszközök

Vayon egy kis réz kehely safranyosan aranyozva patenastul – 1

Réz Temiénező kalánnnyaval – 1

Más Ón kalán Communióra Szolgálándó – 1

⁵³ A latin nyelvű forrásokban szereplő rövidítéseket jelzés nélkül feloldottam.

Ször Materiából való tarka Casula – 1
 Stóla selyem materiából régi – 1
 Manipulus veres gyapotból fejer réz csipkével – 2
 Manipulus zöld selyem Materiából vastag vászonnal bellelve, réz csipkével prémezve – 2
 Alba Humeráléjával – 1
 Sub Corporale – 2
 Kendo Ketto – 2
 Oltári Abrosz – 2
 Velum biszszir veres selyem Materiából régi – 1
 Más velum fél selyem viola szín – 1
 Kereszt képfaragó munkája új, jó arannyal aranyozott – 1
 Kereszt, fa festet régi – 1
 Tarka Matéria gyapotból mint egy két singni Antipendium – 1
 Krisztus képe fára írva körös körül aranyas – 1
 Sz. Basilius püspök képe fára írva régi – 1
 B. Szüz képe deszkára írva – 1
 Papiros kép négy – 4
 Zászló vászonra irtott új, egy felől a' közepén a' B. Szüz Sz. Fiát ölében tartó képe, más felől Sz. János feje vétele képe – 1
 Zászló ócska vászonra írva – 1
 Egy papiros kép deszkára ragasztva – 1
 Egy szentnek a' képe deszkára írva régi – 1
 Asztal – 1
 Szék – 1
 Temientartó fa scatula – 1
 Oláh Mise mondó könyv in 40 veres fedelű két kapcsos – 1
 Csengetyü mellyet Kaszapásza ajándékoz – 1

(p. 21.)

Magok a' Tóttfalusi Emberek a' kik öregebbek promiscue meg vallyák, hogy az egész Faluban, hogy egy Gál István nevű születet pápistáknál (ki is fellyebb is desummálván Instantiájoknak T[isztelendő] p[ate]r Minoriták ellen adatott párjából az ország előtt forgatván a' dolgot pertinyáltatott) több nem volt. Az alább adnectáltatott Familiák I[ste]n kegyelmességével T[isztelendő] p[ate]r Minorita Atyánk Uraink által buzgón vezéreltettek az igaz Romai Catholica pápista Sz[ent] Hitre, nevezet szerint 1724 esztendőben kezdetett Matriculából 1722dik esztendőtil fogva eddig személy és esztendő számai szerint ki nyilatkoztatnak tudni illik

A mostani Pápista híveknek communiora valóknak, és nem arra valóknak laistroma

Communiora való – Nem arra való

Vig Janos Falusi Fő Bíró Házában	5	2
Kovács János senator Házában	3	
Toroczkai János senator Házában	2	
Toroczkai István házában	2	1
Gulácsi Samuel senátor házában	2	
Ugyan azon háznál Nagy Mátyás Szeremi Sára feleség	2	1
Szőcs Márton senator	2	
Angyalosi István senator házában	3	1
Vig István házában	3	2

Adatok a Nagybánya környékén álló XVIII. századi görögkatolikus kőtemplomok történetéhez

Beregi János senator házánál	6	
Beregi István házánál	2	3
Kusza Mihály leányával együtt	2	
Iffiabb Kusza Mihály feleségétől	2	
Antal István, és Ádám István	2	
Tamás Péter háza népével	4	
Zais Albert serfőző senator háza népével	4	1
Szilágyi István háza népével	2	3
Summa Animarum Catholicarum	48	14

A mostani Görög Rituson Oláhok Laistroma

Stephan Andras hazánál	5	1
Molnar Vaszi házánál	5	2
Bercso Koszti házánál	7	2
Doma Illyes házánál	2	3
Santa Vaszil házánál	3	
Bencze Tódor házánál	6	2
Griga Jeremi Házánál	3	1
Bencze Vaszil házánál	3	
Kékesi Vircolom házánál	2	3
Csokán Jusu házánál	4	2
Kekesi Onyiga házánál	4	2
Mainsán Petru házánál	4	2
Fulólllyas Peter házánál	4	1
Lár Joan házánál	3	2
Alexa Lupuly házánál	4	
Leorgyián András házánál	5	4
Horgas Grigori Házánál	4	2

Latus

(p. 22.)

Latus Translatum Communicantium et nondum Communicantium Valachorum Totfalusien.

Registri

Kis Bányai Vaszily házánál	3	3
Molnár Lupuj házánál	4	4
Kerekes Tamás Házánál	5	
Kasrácsón Jónás házánál	3	
Deák Vaszil házánál	3	3
Erdei Kirilla házánál	6	1
Kekesi Gergely házánál	3	2
Szilágyi Grigori házánál	2	2
Karacson Vaszil házánál	6	2
Béres Juon házánál	5	2
Kupás Jakab Házánál	2	3
Sóvágó Simon Házánál	6	
Molnár Júon házánál	4	4
Busán Lupuj házánál	3	3
Erdelyán Jakab házánál	3	2

Erdelyán Dánielnél	4	1
Csordás Demeternél	6	2
Rogozán Györgynél	5	1
Emberfő Makarinál	2	
Oláh Junonnál	2	2
Kis Bányai Juonnál	5	3
Murkes Junnéna	3	
Duma Györgynél	4	4
Kupás Vaszilnál	1	
Petricsán Mihálynál	3	2
Iloncsán Vaszilnál	3	2
Molnár Onulnál	3	1
Summa animarum Graeci Ritus	167	78

A Girót Tottfalusi Kálvinista Lelkeknek száma

Szilvási István házána	7	
Szilvasi Iffiabb István házána	3	
Karai Márton házána	6	
Kozma István házána	5	
Menyhárt István házána	4	
Beregi Mátyás házána	2	
Vas András házána	4	
Vári György házána	5	
Vas György házána	4	
Varga István házána	7	
Ambrus János házána	4	
Summa		51.

In summa summarum pagus Girot Totfalu complectitur annos 358 id est trecentas quinquaginta octo.

Ezen falusi emberek közül voltak nemelly ünneprontók, de büntetéseket el vették, Vigh János és Kovács János, hallották, hogy a' Faluban valami botrányozás, és suspicio volna valakiről, de nyilván nem tudják, utána járnak.

A Régi Matricula szerint ab anno 1722 usque ad Annum 1745 inclusive 12 személy tér meg a Kálvinista vallásból az igaz hitre említett Tótfaluban.

Item est F[r]at[r] Matthias Leszkay

2.

A nagybányai görögkatolikus hívek Bacsinszky András püspök segítségét kéri az új parókia építéséhez

DAZO fond 151. opisz 5. no 89.
(fol. 42r)

Excellentissime Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul!

Posteaquam Anno adhuc 1769 in hac Libera Regiaque ac Montana Civitate Nagy Bánya Graeci Ritus Catholici Incolae de novo pro se propriis sumptibus Ecclesiam aedificare inchoassent, et Anno 1775 cum summa sui enervatione, imo Contractis Debitis ad PStus in parte haud depuratis, verum ultro exhaerentibus consummassent, accidit, quod pro se destinatus Parochus Admodum

Reverendus Dominus Gregorius Magyar propria domo residentiali provisos in eadem habitando curam parochialem gesserit, servitiumque praestiterit, quo defuncto jam talis, qui propria residentia provisos esset nequaquam repertus est, adeoque a praelaudata Civitati fundus quidem pro Parocho gratuito assignatus exstitit, aedificia vero erga 200 tract. florenorum persolutionem empta sunt, quia tamen eadem aedificia antiquata, et ruina proxima pro Residentia Parochiali amplius applicari nequirent, ex eo Nova Domus cum accessoriis necessariis superaedificanda restat. Praeterea Parocho ex quo hic Terrae Arabiles non darentur, solum Prata pro fundo extravillano excisa habentur, quae et si sufficientia essent, quia tamen in aratura defectus esset, concomitanter et in necessario (fol. 42v) proventu Parochi defectus enasci debet. Porro Incolae hi, hinc inde congregati, et nullo fundo provisi, ac unice penes Regias adjacentes fodinales manipulationes, jam manuali opera, jam etiam pauci jugalibus porovisi vectura miser vel semet sustentare publicaue onera supportare possunt non ut etiam Parochum sublevare, aut saltem competentem mercedem, aut stollam praestare valerent. Quin imo ob longaevas jam ac continuas novercantes temporum vicissitudinis, subsecutamque panis penuriam, ac omnium rerum adunitandam caristiam hujus Ritus Incolae adeo omnibus mediis destituti sunt, ut ex laborum mercedibus aeque admodum, imo miserum semet sustentare debeant, nulloque modo pro subsidio Parochi esse sufficient minus seu eidem necessariam Domum cum accessoriis aedificare, aut eidem competentem annualem solutionem praestare possint.

Hinc provoluti humillime instant dignetur Excellentia Vestra Benignissime simul ac Paterne, hujus miserabilis Populi gravamine exaudire, et quia in continuis regiis proficuarum fodinalium negotiationum promotionibus totum vitae tempus sedulo impendere soleat, Altissimo Loco desolatam sortem ejusdem repraesentare et ut (fol. 43r) Deo etiam, quemadmodum Caesareo Regiae Majestati proficui servitores esse possint, tam pro erectione novae Domus Parochialis necessarium subsidium, quam et pro stabili Parochi subsistentia fixam ab Altissimo Aerario sublevationem, ac solutionem impetrare. Quam gratiam ultronei humillime instant.

Nagy Banyae 22a July 789.

Nagy Bányenses

Graeci Ritus Catholici Incolae

(fol. 43v)

22da July 789

Ad Excellentissimum Illustrissimum, ac Reverendissimum Dominum Andream Batsinszky, Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis Intimum Consiliarium, nec non Graeci Ritus Catholicorum Episcopum Munkatsiensem

Nagy Bányenses Graeci Ritus Catholici Incolae instant sibi pro Novae Domus Parochialis aedificatione, ab Aerario subsidium impetrari.

3.

A giródtótfalui hívek levele Bacsinszky András püspökhöz templomtelek és -építés ügyében
DAZO fond 151. opisz 5. no 89.

(fol. 44r)

Excellentissime Domine Praesul!

Az alább ki tett Hellység alázatos Instántiája által folyámodók mostonában is Excellentiádhoz, á már egy néhány ízben, Instált Templom helyly, és arra Templom építésének Szabadsága véget, az alább ki tett okokra nézve

1o Jollehet feles Számmal légyenek, az alább ki tett Hellységbéliek mindazonáltal

2o Mind ennyi időknék el folyása alatt is bár sokszor Instáltak légyen, arra a' boldogságra nem léphettek, hogy az Isteni Tiszteletnek Czeljáb magoknak az magok módjok szerint, Isten Házát építhessenek. Jollehet

3o Ez előtt 90 Esztendőekkel a' mostani birtokosoknak Attyok, építtettek vala fa Templomot, éppen a' Zsendelyezés lévén hátra, de azt is a' minorita attyaságok el készülni meg nem engették, azt állítván, hogy az Attyaságok Templomába járhatunk. Melyre nézve

4o sok Esztendőeknek el folyása alatt, az oda való járást Gyakoroltuk is, melyből semmi hasznat jövőre lelkünk csendességére nem gyűjthettünk, mivel többnyire Isteni Tiszteletünknek a' közepén kellett, buzgóságunkat félben szakasztani, 's akkor is a' márhákhoz hasonlítottunk azért, hogy valamely zöld ágal el maradoztak utánunk. ezt mondván: Tisztítsátok ki é Templomot, mert mint a' marhák csak bé motskolni jártok ide. Jóllehet

5o Míg a' Templomban jártunk, Esztendőnként hat réteket kellett fel csinálnunk, melyeknek fel csinálása, minden embernek két napi Számban került. Ugy egyéb épületeket, 's kerteléseket conserválni kellett. Nem különben

6o Mikor eö Excellentiája parantsolattából investigatio esett falunkban, feő Tisztelendő Vicarius úr által, azon emberek, azon emberek, akik abban jártak, ki 12 ki 24 lapát ütések szenvedtek, úgy mint Moldován Kosztin, (fol. 44v) Morutsen Petrás, Krátson János, és Molnár János, azon kívül régtől fogván készen álló harangunk, még tsak halottunknak sem engedtetik a' meg vonásra. Effelelt

7o Sem a' feo Tisztelendő Vicárius úr által tett Investigatióknak, sem azon kívül Excellentiához nyújtott két rendbéli, úgy a' Nemes Várnegyéhez nyújtott 4 rendbéli Instantiáknak semmi használatyát, ez mái napig sem éreztük. Kire nézve

8o Mind eddig Excellentiádnak csak híret hallottuk, nem lévén közlőrl semmi esméretségünk, úgy minden költségünk és fáradságunk, meszszirol lévén, csak híjában esett, azonban a' Lelki éhségben, és szomjúságban, majd mind el veszendők úgy kinlódunk, már kilencz Esztendőktől fogva sem Templomot nem gyakorolván,

Alázatosan folyámodunk azért Excellentiához, ha már az Isten illy közlőrl meg engedte Szemlélnünk, hogy méltóztasson, ezen mi el hagyattatott sorsunkra tekinteni, 's a' felséges rendelések szerént, az Isteni tiszteletnek Czeljául, a' földes Uraság által Templom helyét adsignálttani, hogy ennyi hosszszas várakozásunk után, mehessünk valaha arra a' boldog czelra, hogy a' mi Istenünket Lélekben és igasságban tisztelhessük. NBánya die 23a July 789.

Gírot Tótfalusi Oláh

Ecclesia Tagjai közönsége

23a July 1789.

(fol. 45v)

Gyrodótótfaluenses facultatem Ecclesiam aedificandi instant.

A

Munkatsi Districtusbeli feő Tisztelendő Psüpok Bátsinczki András Úr, Eö Excellentiájához.

Alázatos Instantiája a' Gírot Tótfalusi O. Ecclesiának, a' végre: hogy illy hosszszas szenvedése után már valaha az isteni tiszteletnek czeljában, boldogíttassék.

per Stephanum Papoltzy

Locorum Notarium manu propria

(fol. 46r)

+

Excellentissime Praesul!

Catalogus Hospitum et Animarum Graeci Ritus

Catholicorum in Gyrot Toth Falu existenium.

Adatok a Nagybánya környékén álló XVIII. századi görögkatolikus kőtemplomok történetéhez

Hospites	Animae	Hospites	Animae
			Translatum 129.
1o Zakarias Kerekes	4.	22. Kupás György	5.
2do Kékes Kretsun	4.	23. Doma Demeter	2.
3o Hueras Istratie	8.	24. Morkos Stéfán	7.
4o Roman Gavrilă	4.	25. Közбайán Irina	5.
5o Láz Nekita	6.	26. Közбайán Lázár	7.
6o Patrás János	11.	27. Molnár János	5.
7o Patrás György	8.	28. Rogosán Simon	4.
8o Papp János	3.	29. Oláh Tamás	6.
9o Vajda György	6.	30. Oláh Simon	4.
10o Közбайán János	8.	31. Papp László	2.
11o Griga János	5.	32. Moldován Mafté	4.
12o Szebenyi Mafté	9.	33. Vajda Gábor	4.
13o Gotse Pásku	5.	34. Both Stéfán	6.
14o Doma Kosztán	6.	35. Vajda Simon	5.
15. Doma László	4.	36. Szaltsán Simon	8.
16. Lázár György	6.	37. Molnár Tamás	3.
17. Kosztin János	4.	38. Argyilán Gyermán	5.
18. Szeván László	6.	39. Vajda Todor	5.
19. Motsirán Grigore	7.	40. Gavrán Lukáts	7.
20. Petyeretsán Miklós	6.	41. Gavrán János	5.
21. Szarka János	9.		
Latus	129.	Latus	228.
(fol.46v)			
Hospites	Animae		
	Translatum 228.		
42. Vajda János	6.		
43. Kapás Nekita	5.		
44. Zetye János	4.		
45. Molnár Lupuj	3.		
46. Kretsun Mafté	4.		
47. Kretsun Péter	6.		
48. Gotse Demeter	4.		
49. Közбайán Gavrilă	6.		
50. Argyélán Zaharija	4.		
51. Román Kelemen	6.		
52. Olár László	6.		
53. Sánta László	4.		
54. Sánta Ilona	3.		
55. Toma Grigor	5.		
56. Sztrembán Filep	3.		
57. Motsirán György	3.		
58. Bertse Tódor	7.		
59. Rogózán Péter	8.		
Summa Animarum Graeci Ritus	315		

Catalogus Hospitum et Animarum
Romani Ritus in Gyroth Toth Falu existentium.

1o Kun János	4.
2o Mátyás Józsi	3.
3o Jósmai Jóseff	10.
4. Vég György	2.
5. Vég Ferentz	5.
6. Molnár István	6.
7. Mászkis Joseff	6.
8. Vég István	2.
9. Angyalosi István	2.
10. Beregi Márton	6.
11. Kusza János	5.
12. Kusza Mihály	2.
13. Beregi István	7.
14. Nagy János	5.
15. Nagy Márton	2.
16. Badolán Ferkö	2.
Summa Animarum Latini Ritus	69.
Signatum Giroth Toth falu die 23 July 1789.	
Obsequentissima Communitas	
Graeci Ritus Cat. Giroth Tothfalvensis	

4.

Buday György felsőbányai esperes az elkészült györkefalvi templom megáldására engedélyt kér,
a sándorfalvi pap elleni kivizsgálásról és a Felsőbányán őt ért vádakról

DAZO fond 151. opisz 5. no 1342.

(fol. 42r)

Excellentissime Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul,
Domine Praelate ac Patrone Gratosissime!

In ingremiata Districtui meo Possessione Györkefalvensi, juvante supremo numine Ecclesia murata, ad eum statum jam perducta est, ut Divina in Eadem competenter peragi quaeant: hinc per me humillime ad pedes Praesuleae Excellentiae Vestrae suprafati Incolae Györkefalvenses provoluti recurrunt; quatenus Praesulea Excellentia Vestra pro suo quo ducente supremo Pastoralis zelo (si Excellentia Vestra ad tantam distantiam pro ejusdem neo-erectae Ecclesiae conservatione fatigare dedignaribus individuum, quod Excellentia Vestra pro ejusdem Benedictione) idoneum judicaverit denominare gratiose non gravaretur, ut die 13a Julii stilo veteri benedici possit, Deoque primum offeratur holocaustum. Cum antiqua, jam ex toto ferme ruinata sit, et Anno adhuc 1794o Incolis Plopiensibus divendita, urgaentque quantocius ejusdem transportationem. Humillime Excellentiam Vestram oro, quatenus gratiosi me de tempore informare dignaretur, ut apud eosdem competentes ordines previe pro easdem solemnitate facere valeam.

Alterum est, quod humillime subjudendum Praesuleae Excellentiae Vestrae habeo, de peracta inquisitione contra Parochum Sándorfalvensem Theodorum Rád, per Reverendum Dominum Vicarium Basilium Kozák, et Andream Fazsy ViceArchiDiaconum Nagy-Banyensem, ad quam solummodo illi testes contra miserum Parochum provocati sunt, quos interessatus cum Petro Lapusan Johannes Téglási Notarius admisit (homo pertinax, et omnibus viciis obnoxius) qui jam ex

Notariatu complures Possessiones cum nota infamia degradarunt; quorum haud plena fides habenda est, cum talis notae homines sint, ut evidentissimam etiam veritatem abjurare parati sint; ab eadem inquisitione ego tanquam optime noscens illorum genium exclusus sum, et nec Parochus accersibus ad redendam factorum (fol. 42r) suorum rationem, sed solummodo totum duxit agmen suprafatus nameifloci homo Téglásy, qui adhoc via sua nullum influxum habere debuisset, ad quam ego de necessario pro mei legitimatione, ubi intricatus coram Excellentiam Vestram expositus sim innocentem, influere debuissim, satis cum magno dispendio honoris mei fere debeo sinistram de me factamur informationem, non per homines fide dignos, coram Excellentiam Vestram, et subsecutam nefors malam de me apud Excellentiam Vestram opinionem; cum hactenus omnia qua gratiose mecum mandare dignata est, ad punctum tum in privatis, quam et in publicis exequi omnibus viribus adlaboravi.

Subjungo miseriarum mearum, et status mei afflictionem cum dissimulatione hucdum ducendo, ex quo hanc Parochiam per benignos, et favorabiles Praesuleae Excellentiae Vestrae Ordines in quibus tunc quod per bene etiam Excellentia Vestra gratiose recordare poterit, quod nullam exposuerim quaerelam a quoque Annis videndo Ecclesiae aedificationem, sed jam ultra fere non possum, me infestante Curatore Stephano Krisan, quin Excellentiae Vestrae pro statu notitiae non substernerem. A quinque enim Annis nullum accipiendo fructum ex fundo alioquin exiguo parochiali, cum cinctura omni ex parte carebat, et pervia totius oppidi libere, et circa Ecclesiam, et in toto fundo pascebantur, modo vero sumptibus non ipsius sed totius Communitatis ipso ferme invito circa circum sepibus cingi curavi, ut inde adminus sine verbo pro uno vitulo foenum conficere valeam, cum nullum falcastrum Parochia isthaec habeat; cum autem aliquos vicibus, unum equum (quoniam plura pecora non habeam) et unum vitulum dimiserim illico bonus vir Krisan Excellentiam Vestram cum disgustu informavit, quin de super prius animum suum adapermisset, quod intra cincturam Ecclesiae nulla cinctura detur; sed solummodo circa fundum. Hanc Excellentiae Vestrae ad ipsius informationem gratiosam inhibitionem filiali cum devotione audivi, in effectumque deduxi, nam miserum equelum, cum ubi pascatur in territorio Felső-Bányensi non sit, coactus sum ad territorium Nagy-Bányensem pro pascuo dimittere. Idem Krisan (fol. 43r) petuit sibi ab Excellentia Vestra Presbyterum ut pro stipendio singula hebdomada tria sacra in Parochiali mea Ecclesia celebrat, me inscio, et invito, cum ego alioquin omnibus ruralibus et aliis oeconomicis laboribus liber sim, libertissimo animo acceptarem, dum modo offerre vellet, sed hucdum etiam non frequenter recurrit.

Non secus accepta Excellentiae Vestrae inhibitione de non pascendo equo intra cincturam Ecclesiae tam altum sumpsit spiritum ut me inhibuerit etiam asservandis illis mediis in fundo parochiali qua quotidiano usui sunt necessaria, sine quibus vivere non possum, cum non semper detur modus ut exparato procurare possim, et nec aquirere semper facile est. Hinc humillime Praesuleam Excellentiam Vestram suplex oro quatenus limitare dignaretur potestatem, et Authoritatem, quam exercet in multis, quae non ad illum pertinent, et limites praescribere ut intra illos se contineat, et me in pace, et tranquillitate vivere permittat, ad minus si aliud beneficium mihi non praestat. In reliquo altissimo gratiis et favoribus recommendatus penes sacratae dexteræ osculum filiali cum devotione emorior

Excellentiae Vestrae

Felső-Bányae 14a Junii 1796o

Indignus filius

Georgius Buday manu propria

Parochus et Vice Archi Diacono Felső-Bányensis

(fol. 43v)

14a Juny 1796

Gyürkfalvenssem neo-erectam Ecclesiam benedicendi facultatem petit

5.

Kozák Bazil szatmári esperes jelentése a munkácsi püspöknek: a giródtótfalui templom
alapkőletételéről (részlet)

DAZO fond 151. opisz 5. no 1671.

(fol. 14r) (...)

Volebam etiam ad Districtum Nagy-Banyensem circa jacienda fundamenta Ecclesiae Graeco-Catholicae Gyirodt-Tótfalvensis excurrere; interim oportune reperto in Possessione Borhíd Perillustri Domino Michaelae Vankay, qui totam curam dictae Neo-erigendae Ecclesiae Gyirodt-Tótfalvensis in se recepit. Transderivata in Admodum Reverendum Dominum Vice Archi Diaconum Districtualem Andream Fázsy circa depositionem primi lapidis Excellentiae Vestrae mihi gratiose impertita facultate...

(...)

Szathmár Némethini Die 16a Maji 1797

6.

Buday György felsőbányai esperes levele a munkácsi püspöknek a parókián szükséges
felújítási munkákról

DAZO fond 151. opisz 5. no 1671.

(fol. 29r)

Excellentissime Illustrissime, ac Reverendissime Domine Praesul,
Domine Praelate ac Patrone Gratosissime!

Obligationi meae circa aedificia parochialia satisfacere diu noctuque satago, reliqua utcunque jam superata existunt; verum domus familiae, quam tantummodo unum fulcrum collocatum, in medio domus sustinet, eam reparandam meis auditoribus proposui, nullam tamen sollicitudinem impendunt, licet saepius reiteraverim in comoditatem meam, damnum, et periculum subversans statumque ejusdem domus soli etiam videant esse periculosum, contra tamen ipsorum manifestam recognitionem eam irreparatam sinunt. Tanto periculo me et familiam subicere in consultum esse videns, eam ipsis etiam repugnantibus ad evitandum periculum, damnum, et incommoditatem cogor reparare partim meis propriis sumptibus, et fatigiis partim vero ex collecta Ecclesiae summa (excepta illa 500 Rf. summa quam pie defunctus Stephanus Krisán Ecclesiae condonavit) cum in eodem cubiculo cum summa incommoditate, et damno cum familia convivere debeam. Humillime praesummo de incuria Parochianorum meorum circa aedificia parochialia Praesuleae Excellentiae Vestrae conqueri, ea cum demisissima requisitione, quatenus non gravaretur ipsis serio intimare, ut ea in statu debito conservarent, cum nullam curam adhibeant, neque solus efficere valeo quidquam cum populus nimis contumax ex partibus confluctus incolet. Haec dum Paterno Praesuleae Excellentiae Vestrae substernarem repartitique clericalis subsidii quietantiam adjungerem sub patrocinantibus gratiis et favoribus penes reverentissimum sacrata dextera osculum emorior.

Excellentiae Vestrae obsequentissimus filius

Georgius Buday manu propria

Parochus et Vice Archi Diaconus Felső Bányensis

Felső-Banyae 4o Augusti 1797.

7.

Buday György felsőbányai esperes jelentése a felsőbányai és a györkefalvi kőtemplomok építéséről

DAZO fond 151 opisz 5. no 2080

(fol. 6r)

Felső-Bánya Ecclesia Murata

Inicpit aedificari anno 1793 die 1a Junii sub parocho et Vice Archi Diacono loci Georgio Buday et benedicta anno 1795 die 7a 9bris stilo vetere per Reverendissimum Dominum Thomam Hajnal Cathedralis Ecclesiae Munkatsiensis, actualement canonicum. Ad hanc aedificandam plurimum opera et verbo Parochus loci permovit totam communitatem loci ad inchoandum et continuandum oceptum opus resolvendo, et effective eumerando pro ocepta opere inchoando – Rf 50

Secundus Benefactor accessit magno fervore Stephanus Krisán curator primarius Ecclesiae qui tum autem opere desudavit in opere ocepto tribuendo pro ecclesia levissimo catulo – 1500

Tertius accessit Pantelion Kadar, Incola Felső-Bányensis, resolvendo – 100

Quartus Antonius Molnár Incola Felső-Bányensis cum – 100

Quintus Jonannes Szabó Incola Felső-Bányensis cum – 85

Sextus Mathias Ladislaus Incola Gyiró Tótfalvensis cum – 85

Et hi sunt praecipui Ecclesiae Felső-Bányensis curatores et benefactores, cum adjutorio reliqua etiam communitatis.

Györkefalvae in Districtu Felső-Bányensi,

In Inclyto Comitatu Szathmáriensi Ecclesia murata

Ocepta est aedificatio Anno 1792. die 30a Junii sub Parocho loci Demetrio Puskas et benedicta Anno 1796o 5a July stilo veteri per Georgium Buday Parochum et Vice Archi Diaconum Felső-Bányensem praehabita benedicendi facultate. Ad hoc opus diligentia et conatus Parochi localis plurimum fecit effective resolvendo et enumerando – Rf. 140

Secundus Benefactor accessit Rogossan Tanasia Incola Györkefalvensis Curator Ecclesiae cum – 200

Tertius Joannes Thomas Incola possessionis et curator – 107

Quartus Matheus Kosztin Incola Possessionis et curator – 140

Quintus Jeremias Flore cum – 30

In ocepto et terminato aedificationis opere specificati plurimum contriherunt.

Signatum Felső-Bányae 28a 8bris 1798.

Georgius Buday manu propria

Parochus et Vice Archi Diaconus Felső-Bányensis

8.

A giródtótfalui hívek levele a munkácsi püspöktől a templomuk felszentelését kéri

DAZO fond 151. opisz 6. no 273.

(fol. 1r)

Excellentissime Domine Praesul!

Proxime praeterlapsi sunt duo anni sicut infra scripta Graeco Catholica communitas Giród-Tótfalvensis in exoperato pro Ecclesia fundo, jam amplius quam per 40. abhinc annos instato, muratae Ecclesiae cum fornice longitudinis 9 orgiarum, latitudinis 3 ½, non secus turris ex solodis materiis edificationem indefesso, et omni laude digno conatu inchoavit, et jam adjuvante supremo Numine, sola dempta parte Turris lignae, ad perfectum statum propriis solummodo viribus absque nullo strepitu deduxit, quin etiam vel amicus eorum hactenus in non expleto suo promisso

executus fuisset; sic quanto zelo et fervore ducebatur in suprafatae Ecclesiae erectione, tanto majori desiderio nunc anhelat ejus jam perfectae Dedicationem, quae cum inter actus ordinis episcopalis referri constat, ad pedes Excellentiae Vestrae Praesuleae prostratae demississime rogat, quatenus grationaretur benignam suam curam eo intendere, ut dominica prima post festum Sanctorum Apostolorum praedicta domus consecratione in Veram et Sanctam Dei Ecclesiam praeparetur, quam gratiosam dispositionem dum medio expressi praesentium exhibitoris in spirituale solamen suprafatae comunitatis inefabili desiderio operiretur. In reliquo paternis gratiis, et favoribus comendata perseverat.

Excellentiae Vestrae Praesuleae

Nagy Banya die 28a Juny 799.

Obsequentissima Communitas

Giród-Totfalvensis

(fol. 1v)

Excellentissimo Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino Domino Andreae Bácsinszky Episcopo Munkacsensi Sanctorum Apostolorum Petris et Pauli de Tapolcza Perpetuo Abbati Sacratissimae Caesareo et Regio Majestatis A. Actualis Status Intimo Consiliario, Domino Domino Praesuli Gratiosissimo

Ungvarini

9.

Vankay Mihály levele a munkácsi püspöknek, amelyben a giródtótfalui templom építéséről is megemlékezik

DAZO fond 151. opisz 6. no 254.

(fol. 25r)

Excellentissime Illustrissime Domine,

Praesul Domine Gratiosissime!

Reverendus Dominus Gregorius Kovács Parochus Tökesiensis per me instat Excellentiam Vestram, ut filium suum Joannem Kovács in seminario Ungvariensi existentem dignaretur ad seminarium Possoniensem mittere cum modo essent valentiae ego etiam instant si possibile (Sic!) dignaretur illi hanc gratiam gracie resolvare.

Ego etiam in proposito semper sumus Excellentiae vestrae possim personaliter in servire sed varii morbi et pedis fractura me inedia sed spero quod adhuc habebam fortunam.

Cum gaudio informo Excellentia Vestra quod post multa mea fatigia quas habui cum hujatibus patribus Minoritis donec locum pro aedificanda Ecclesia assignarunt quae si recenserim Excellentiae Vestrae non posset credere quod a religiosis talia possint. Comisi sed semper sedao (!) qua jam ex adjutorio (fol. 25v) Cum adjutorio Divino ad stuporem cum quanta industria Giroth Totfalvenses aedificurunt (!) ex solidis materialibus jam benedictam Ecclesiam de quibus Pater Guardianus in publica Comitatus Generali Congregatione assus est dicere quod numquam edificabunt (...) incapaces fuit et etiam experitur Inclytus Comitatus sed frustra fuit ipsius conatus etiamsi omnia inpedimenta posuit illa ut nec frustrum legni dedit ipsis gratis ex silvis ipsis hactenus penes insinuationem pro necessariis aedificiis ipsis gratis assignarunt pro Ecclesia debuerunt solvere et aliae vexae et continuo ipsos vexant. Quando fundum pro Ecclesia assignarent ad huc tunc dene-gorunt quod pro Parocho non assignabunt ut de hac nec cogitint eo fine humillime insimmo (?) Excellentiae Vestrae ut si modus erit ut esset ibi parochia vel localis capellania etiam contra ipsorum voluntatem, osculando manus Excellentiae Vestrae cum tota mea familia maneo

Excellentissimi Domino Praesuli

Nagy Banyae 4a Augusti 1799

Obligatissimus servus

Michael Vankai manu propria

(fol. 26v)

9. Aug. 1799.

- D. Vankay

de Giroth-Tótfalvensi Ecclesia qualiter ad suum statum perducta

10.

Fázsy András nagybányai parókus és Vankay Mihály levele a misztótfalui közösség nevében
a munkácsi püspökhöz, amelyben az újonnan elkészült templom
és kehely megszentelését kéri

DAZO fond 151. opisz 6. no 1997.

(fol. 8r)

Excellentissime Domine Praesul!

Posteaquam Misztótfalvenses Graeco-Catholici Parochiani nostri quinque ab hinc annis Ecclesiae muratae a solidis materiis aedificationem laudabiliter inchoassent, et jam adjuvante supremo numine ad perfectionem deduxissent, quin vel unicus contribuentium hactenus in non expleto totaliter suo eatenus facto ad promisso, executus fuisset, quanto proinde zelo et fervore erant incitati in suprafatae Ecclesiae erectionem tanto majori desiderio unde anhelant ejus jam perfectae dedicationem, quae cum inter actus ordinis Episcopalis referri constat, ad pedes Excellentiae Vestrae Praesuleae prostrati demississime rogant quatenus grationaretus benignam suam curam eo intendere ut atefata dimus in mox imminente festo Sanctorum Archangelorum Michaelis, et Gabrielis mediante consecrationem in veram et sanctam Dei Ecclesiam praepararetur.

Alius rursus in commissio a Spectabili Domino Michaeli Vankay habeo significandum, nimirum: Ille enim curavit per hujates auri argentique fabros calicem argenteum fieri, cujus consecrationem cum aequae ad actus Episcopales spectare sciat, verum quia exhibitori praesentium usque Unghvarinum fine consecrationis deportandum concredera matuit, proinde medio horum demisse rogat quatenus antelatus calix etiam occasione consecrationis atefatae Ecclesiae benediceretur. Quam gratiosem dispositionem, dum medio expressi nostri in spirituale solomen in effabili desiderio communiter operiremur, Praesule Paternis gratiis et favoribus commendati, penes humillimem Sacrarum Manuum osculum omni cum demissione perseveramus.

Excellentiae Vestrae Praesuleae

Nagy Bányae dia 10a Augusti 1809.

Obsequentissimi Filii

Andreas Fázsy manu propria

Parochus et Vice Archi Diaconus Nagy-Bányensis

Michael Vankai Juratus

et omnes Parochiani Misztótfalvenses

